

Masterscriptie Interculturele Communicatie

SAMEN, MOLUKS.

Een exploratief onderzoek naar de
identiteitsconstructie van derde generatie Molukkers
in Nederland

Jaleesa Latupeirissa - 6246206
Universiteit Utrecht
Begeleidster: Drs. E.N Besamusca
Tweede lezer: Dr. J.D. Ten Thije

12 APRIL 2019

“Ik ben Nederlander op papier maar in mijn hart blijf ik gewoon een Molukker”
(Casper, I6-R109)

Voorwoord

Hier is ie dan eindelijk, mijn masterscriptie! Waar ik de afgelopen tien weken al mijn tijd, energie, passie en liefde in heb gestopt. Via deze weg wil ik allereerst mijn begeleidster Emmeline Besamusca bedanken voor haar kritische blik, inspirerende woorden en enthousiasme voor het vak die ze weet over te brengen waardoor ik elke week weer vol inspiratie verder kon met het schrijven van mijn scriptie. Ook wil ik mijn respondenten bedanken voor de mooie en openhartige gesprekken die we hebben gevoerd. Zonder jullie was het niet gelukt! Daarnaast wil ik Vera bedanken voor de gezellige bibliotheeksessies waarin we naast het verrichten van veel werk ook veel hebben gelachen. Ook wil ik Danielle bedanken voor de feedback tijdens de wekelijkse scriptie afspraken.

Het schrijven van deze scriptie was overigens niet alleen verplicht om mijn Master succesvol af te ronden, maar ook een persoonlijke reis waarbij ik de Molukse geschiedenisboeken ben ingedoken en mooie gesprekken heb gevoerd met mijn familie en oude bekenden. Ik wil mijn familie dan ook bedanken voor de ongelooflijke steun die jullie mij hebben geboden gedurende mijn masterjaar. Deze prestatie zou zonder jullie niet mogelijk zijn geweest. Bedankt papa dat ik altijd bij je kon aankloppen voor het vertalen van Maleise woorden, dat je mij hebt voorzien van wat culturele context wanneer ik dat nodig had en dat je mijn vele vragen als: “hoe ging dat vroeger bij jullie in de familie?” met plezier hebt weten te beantwoorden. Tot slot wil ik Guus bedanken, mijn grote steunpilaar. Bedankt voor je geduld en vertrouwen in mij.

Terima kasih, dank jullie wel!

Jaleesa Latupeirissa

Utrecht, 9 april 2019

Samenvatting

Molukkers waren een van de eerste 'vreemde minderheden' die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland kwamen. Volgens Steijlen (2017) vallen nog zoveel lessen te trekken uit het Molukse verhaal voor het huidige integratiedebat en asielbeleid. Hierdoor is het interessant om de positie van Molukkers te bestuderen. In tegenstelling tot eerdere onderzoeken naar de Molukse identiteitsbeleving richtte dit onderzoek zich alleen op de derde generatie. Elke nieuwe generatie beleeft door het steeds langere verblijf in Nederland zijn identiteit namelijk op een andere manier (Steijlen, 1996). Hoe positioneren derde generaties Molukkers zich en hoe beleven zij hun identiteit in de Nederlandse samenleving? Het doel van dit onderzoek was het blootleggen van de identiteitsconstructie van derde generatie Molukkers door te onderzoeken *wat* zij over hun Molukse identiteit zeggen en *hoe* zij het zeggen.

Als een member van de ingroup heeft de onderzoeker tien interviews afgenomen onder derde generatie Molukkers in Nederland. De identiteitsconstructies van de respondenten zijn blootgelegd langs drie verschillende wegen: een inhouds-, terminologie- en perspectiefanalyse. De manier waarop de perspectiefanalyse werd toegepast is een nieuwe vorm van toetsing waarbij de culturele Moluks-Nederlandse achtergrond van de onderzoeker is ingezet als onderzoeksinstrument om te bestuderen in hoeverre dit invloed heeft op de gesprekken met de respondenten.

Uit dit onderzoek is gebleken dat de respondenten ondanks de vele gemeenschappelijkheden hun identiteit op verschillende wijzen construeren. De literatuur maakt onderscheid tussen verschillende vormen van identiteiten. Voor derde generatie Molukkers uit dit onderzoek speelt hun religieuze en politieke identiteit, in tegenstelling tot de eerste en twee generatie Molukkers, in mindere mate een centrale rol in hun identiteitsbeleving. Aspecten van hun etnische (Anthias & Yuval-Davis 1992, in Wekker et al., 2007), culturele (Donders, 2002), sociale (Tajfel, 1978) en collectieve identiteit (Ashmore, Deaux & McLaughlin-Volpe, 2004) kwamen meer naar voren zoals afkomst, achternaam, culturele gewoontes, sterke familiebanden en het Molukse 'wij-gevoel'. Respondenten haalden verscheidene termen aan voor zelfcategorisatie die ze inzetten om zichzelf te presenteren en om zich op een bepaalde manier te kunnen verhouden tegenover zijn of haar omgeving (Goffman, (1959). Respondenten wisselden bovendien vaak van perspectief en waren daar niet consequent in. Hoe zij hun identiteit construeren, is echter niet alleen afhankelijk van hun zelfbeeld (auto-image), maar ook van het beeld dat de Ander heeft over hen (hetero-image) (Leerssen, 2007). Mensen zijn namelijk niet alleen individuen, maar behoren ook tot verschillende groepen. Respondenten vergeleken vaak hun Molukse culturele gewoontes met die van Nederlanders of andersom, waarmee ze het verschil benadrukten. De respondenten kunnen gemakkelijker hun Moluks-zijn waarnemen door deze tegenover Nederland(ers) te zetten. Lid zijn van 'de' Molukse gemeenschap is tevens een belangrijke pijler voor het zelfbeeld van de participanten omdat ze bepaalde aspecten van hun identiteiten kunnen ontlenen aan deze groepsidentiteit (Tajfel, 1978). Er kan zodoende niet gesproken worden over één Molukse identiteit die bestaat uit een aantal elementen maar als een dynamisch en contextafhankelijk verschijnsel dat continu aan verandering onderhevig is.

Opgemerkt moet worden dat dit onderzoek zich baseert op een beperkt aantal respondenten waardoor er geen generaliserende conclusies te trekken zijn. Het kan interessant zijn om een linguïstische en perspectiefanalyse in andere contexten te beproeven. Deze methoden kunnen bijvoorbeeld losgelaten worden op andere derde generatie minderheden of kinderen van expats in Nederland.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4
1. Inleiding.....	7
1.1 Persoonlijke motivatie	7
1.2 Wetenschappelijke relevantie	8
1.3 Leeswijzer.....	8
2. Historische context.....	9
2.1 Molukkers naar en in Nederland	9
2.2 Eerste generatie Molukkers in Nederland	9
2.3 Tweede generatie Molukkers in Nederland	10
2.4 Derde generatie Molukkers in Nederland	12
2.5 Eerder onderzoek naar identiteitsconstructie.....	12
2.6 Probleemstelling	13
3. Theoretisch kader	14
3.1 Identiteit	14
3.1.1 Etnische identiteit	14
3.1.2 Culturele identiteit.....	15
3.1.3 Collectieve identiteit.....	15
3.1.4 Meervoudige identiteiten	15
3.2 The Self and the Other.....	16
3.2.1 Zelfidentificatie	16
3.2.2 Sociale identiteit	17
3.2.3 Othering	17
3.3 Perspectivering	17
3.4 Probleemstelling	18
4. Methodologie	19
4.1 Participanten.....	19
4.1.1 Selectiecriteria	19
4.1.2 Werving & beschrijving participanten	19
4.2 Materiaal.....	20
4.2.1 Interviews.....	20
4.2.2 Verantwoording interviewthema's.....	21
4.3 Onderzoeksinstrumenten	21
4.3.1 Inhoudsanalyse	22
4.3.2 Terminologie analyse	22
4.3.3 Perspectiefanalyse	23
4.4 Validiteit.....	23
5. Resultaten.....	25
5.1 Inhoudsanalyse	25

5.1.1 Familierelaties	25
5.1.2 Omgeving	26
5.1.3 Opvoeding	26
5.1.4 Taal & cultuur	27
5.1.5 Molukse gebeurtenissen.....	28
5.1.6 Vragen over Moluks-zijn	28
5.1.7 Toegeschreven identiteit	29
5.2 Terminologie analyse.....	29
5.2.1 Gecategoriseerde termen	29
5.2.2 Gebruikte termen tijdens de gesprekken	30
5.3 Perspectiefanalyse	32
5.3.1 Perspectiveren	32
5.3.2 Culturele voorkennis	34
6. Discussie	36
6.1 Vormen van identiteit.....	36
6.1.1 Religieuze & politieke identiteit.....	36
6.1.2 Etnische & culturele identiteit	37
6.1.3 Collectieve & Sociale identiteit	38
6.2 The Self and the Other.....	39
6.2.1 Zelfidentificatie	39
6.2.2 Meervoudige identiteiten	39
6.2.3 Othering	40
6.2.4 Toegeschreven identiteit	41
7. Conclusie & aanbevelingen.....	43
7.1 Conclusie.....	43
7.2 Terugblik	43
7.3 Suggesties voor vervolgonderzoek	44
Bronnenlijst	45
Bijlagen: zie bijlageboek	

1. Inleiding

“Wie het verleden vergeet, verdwaalt in de toekomst” zei een van de respondenten tijdens een interview over de geschiedenis van de Molukken (FunX, 2018). Een wijze uitspraak die op meerdere manieren zeer relevant is voor het huidige integratiedebat. Tegenwoordig is er in Nederland sprake van een multiculturele samenleving, waarin mensen van verschillende culturele achtergronden naast elkaar leven. Dit is echter niet altijd zo geweest. De Molukkers waren een van de eerste ‘vreemde minderheden’ die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland kwamen. Inmiddels is de Molukse gemeenschap gegroeid en bestaan er al vierde en vijfde generaties. De Molukse geschiedenis verdwijnt echter met de jaren naar de achtergrond. Volgens Steijlen (in Het Parool, 2017) is dit jammer omdat er nog zoveel lessen te trekken zijn uit het Molukse verhaal voor het huidige integratiedebat, eveneens als de discussie van radicalisering en asielbeleid. Als voorbeeld noemt hij de opvang van asielzoekers. Door het aanvankelijke tijdelijke verblijf van de Molukkers werd een segregatiebeleid gevoerd waardoor de Molukkers geïsoleerd in Nederland leefden. Dit heeft het integratieproces van de Molukkers in Nederland later bemoeilijkt. Molukkers werden niet gestimuleerd om te gaan werken en dat leidde tot frustratie bij jongere generaties (Steijlen, in Het Parool, 2017). Volgens de klassieke indicatoren voor integratie (opleiding, beroepsniveau en contact met de lokale bevolking) gaat het beter met Surinamers in Nederland, die werden onderworpen aan een spreidingsbeleid, dan met Molukkers die gesegregeerd zijn blijven wonen in Nederland (Trappenburg, 2003). Steijlen (2017) stelt dat hier een les uit te trekken valt. Het idee van tijdelijkheid speelt namelijk ook een rol bij huidige asielzoekers in Nederland. Hij pleit dan ook voor een sneller verloop van het asieltraject, zodat ze weten waar ze aan toe zijn. Wanneer zij kunnen werken in Nederland zal er tevens verbinding ontstaan. Wat ik mij naar aanleiding van dit artikel afvroeg is hoe jonge derde generaties Molukkers zich nu positioneren en hoe zij hun identiteit beleven in Nederland. Dit kaart ook meteen de grote maatschappelijke relevantie aan in dit onderzoek. Als we namelijk iets meer weten over hoe derde generaties Molukkers hun identiteit beleven, kunnen we wellicht ook meer weten over de geringe derde generaties minderheden die er nu zijn en die nog gaan komen. Daarbij moet wel in acht worden genomen dat de komst van Molukkers in Nederland een unieke migrantengeschiedenis hebben in Nederland. Deze geschiedenis zal worden toegelicht in hoofdstuk 2.

1.1 Persoonlijke motivatie

In 2017 verscheen een artikel in de Correspondent over het feit dat Nederland 66 jaar geleden 12.500 Molukkers naar Nederland haalde. In het artikel wordt de zogenaamde ‘zwijgcultuur’ van Molukkers aan de kaak gesteld. Zo zei een geïnterviewde dat hij niet veel weet over het leven van zijn ouders op de Molukken: “er werd veel gezwegen, de leuke anekdotes werden wel verteld. Het was een manier om de pijn te verzachten. Het verlies, het ‘onthoemd zijn,’ de verscheuring, vormden samen een grote wond.” Dit zorgt er echter voor dat veel Molukkers van de tweede en derde generatie weinig weten van hun oorsprong en van de Molukse cultuur en geschiedenis (Pical, 2017, par. 10 & 11). Ook de schrijfster Sylvia Pessireron (2003) stelde in haar boek *Molukkers in Nederland*: “door de jaren heen is de kennis van de geschiedenis van de Molukkers in Nederland verwaterd. Niet alleen onder de Nederlanders, maar ook onder jonge Molukkers.” (Pessireron, 2003, p. 85).

Als kind van een Nederlandse moeder en Molukse vader behoor ik tot de groep derde generatie Molukkers. De zogenaamde zwijgcultuur die aan de kaak werd gesteld in het artikel van de Correspondent is herkenbaar voor mij. Bij mij thuis werd weinig gesproken over de Molukse

geschiedenis. Ondanks dat er vroeger niet veel over de geschiedenis werd gesproken merkte ik al gauw dat ik naast de Nederlandse cultuur, ook opgroeide met de Molukse cultuur. Zo kookten mijn ouders elke avond genoeg eten zodat klasgenoten of ander bezoek altijd aan konden schuiven. Wanneer ik bij Nederlandse vrienden speelde was dit vaak niet het geval en werd er rond vijf uur naar boven geroepen met de mededeling dat ik maar eens moest gaan. Daarnaast viel het qua uiterlijke kenmerken ook op dat ik anders was dan de rest van mijn klasgenoten. Zo was ik bijvoorbeeld vaak de enige met een kleurtje. Ook was ik vaak de enige van de klas die twee keer mijn verjaardag vierde; één keer met de Nederlandse familie en één keer met de Molukse familie omdat anders het huis te vol zat. Hierdoor en na het lezen van het artikel uit de correspondent vroeg ik mij af hoe andere derde generatie Molukkers hun identiteit beleven, wat een aanleiding vormde voor dit onderzoek.

1.2 Wetenschappelijke relevantie

Rinsampessy (1992), Van Slooten (1997), Van de Calseijde en De Leur (1997), Veenman (2001) en De Groot (2011) hebben eerder onderzoek verricht naar etnische identiteitsbeleving onder Molukkers. Met uitzondering van het onderzoek van De Groot (2011) zijn deze onderzoeken redelijk verouderd. Omdat identiteit onderhevig is aan dynamische processen is het vanuit sociaalwetenschappelijk oogpunt interessant om opnieuw te kijken naar de etnische identiteitsbeleving onder Molukkers. De derde generatie Molukkers is in tegenstelling tot de eerste en tweede generatie een groep die minder belicht wordt. In dit onderzoek ga ik daarom deze onderbelichte groep onderzoeken met als doel inzicht te krijgen in de identiteitsconstructie van derde generatie Molukkers in Nederland. In tegenstelling tot eerdere onderzoeken naar de Molukse identiteitsbeleving zal dit onderzoek zich alleen richten op de derde generatie. Elke nieuwe generatie beleeft door het steeds langere verblijf in Nederland zijn identiteit namelijk op een andere manier (Steijlen, 1996). In dit onderzoek zal tevens een nieuwe onderzoeksmethode getoetst worden waarbij wordt gekeken naar de invloed van de eerdergenoemde Molukse achtergrond van de onderzoeker tijdens de interviews. Dit is gebaseerd op het onderzoek van Ten Thije (2003) waarin hij stelt dat "het overnemen van het perspectief van een ander opgevat kan worden als een bevestiging van een gemeenschappelijke identiteit" (p. 431). Ten Thije heeft dit onderzoek uitgevoerd waarbij de sprekers niet tot dezelfde ingroup behoren. In dit onderzoek zal daarentegen een perspectiefanalyse worden uitgevoerd om te bestuderen hoe sprekers perspectiveren wanneer het gesprek plaatsvindt tussen mensen van dezelfde ingroup. De culturele achtergrond van de onderzoeker kan namelijk van invloed zijn op de manier waarop respondenten gemeenschappelijke identiteiten construeren en welke perspectieven zij innemen. De culturele achtergrond van de onderzoeker wordt zodoende ingezet als onderzoeksinstrument om te bestuderen in hoeverre dit invloed heeft op de gesprekken met de respondenten uit dit onderzoek.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de geschiedenis van Molukkers in Nederland kort geschetst. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de relevantie theorieën voor dit onderzoek besproken waarin de deelvragen worden geïntroduceerd. In hoofdstuk 4 komt de methode aan bod. Daaropvolgend wordt in hoofdstuk 5 de resultaten gepresenteerd en komt de discussie in hoofdstuk 6 aan bod. Tot slot komen de conclusie, beperkingen en suggesties voor vervolgonderzoek in hoofdstuk 7 aan bod.

2. Historische context

Om derde generatie Molukkers in Nederland beter te begrijpen, is het belangrijk om de historische achtergrond van Molukkers in de Nederlandse context uiteen te zetten. Tegenwoordig ziet men geschiedenis niet als een verzameling losstaande feiten, maar als een visie met een selectie daarvan. In deze scriptie is ervoor gekozen om de historische context vanuit een Moluks perspectief te benaderen omdat dit onderzoek namelijk inzicht wil krijgen in de identiteitsconstructie van derde generatie Molukkers in Nederland. Allereerst wordt in paragraaf 2.1 besproken hoe Molukkers naar Nederland zijn gekomen. In paragraaf 2.2 en 2.3 wordt de geschiedenis en de identiteitsbeleving van de eerste en tweede generatie Molukkers uiteengezet. Vervolgens wordt in paragraaf 2.4 ingegaan op derde generatie Molukkers in Nederland. In 2.5 wordt eerder onderzoek naar identiteitsconstructies besproken en tot slot wordt de probleemstelling aangekaart. In dit hoofdstuk wordt gebruikt gemaakt van typologieën. Belangrijk om te vermelden is dat een typologie niet dé werkelijkheid weergeeft maar een hulpmiddel biedt om meer inzicht te verkrijgen in de context en daarbij de positie van verschillende generatie Molukkers.

2.1 Molukkers naar en in Nederland

De Molukken is een eilandengroep in Indonesië en is 365 jaar een Nederlandse kolonie geweest. In 1945-1949 vochten Molukse militairen van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) in het toenmalige Nederlands-Indië voor de Nederlanders tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Het KNIL kreeg van de Nederlandse overheid de opdracht om de orde te handhaven en de vrijheidsstrijders in toom te houden. Molukkers waren trouw aan Nederland en daardoor beschouwde Indonesië hen als handlangers van Nederland. Met de soevereiniteitsoverdracht van Nederland aan Indonesië eind 1949, werd het KNIL afgeschaft. De Molukkers wilden na de Indonesische onafhankelijkheid zich niet aansluiten bij Indonesië en op 25 april 1950 werd de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) uitgeroepen tot een onafhankelijke deelstaat. Deze onafhankelijkheid van de Zuid-Molukken werd echter niet erkend door Indonesië. Het Indonesische leger viel de Molukse hoofdstad Ambon binnen en herstelde zo het gezag in de Zuid-Molukken. De Molukse militairen kregen de keuze om gedemobiliseerd te worden of deel te nemen aan het nationale Indonesische leger. Molukkers wilden echter gedemobiliseerd worden op eigen grondgebied dat toen nog onder Nederlands gezag stond maar dit stuitte op bezwaren van de Indonesische regering. In 1951 besloot de Nederlandse regering de KNIL-militairen met hun families, in totaal 12.500 mensen, met een dienstbevel naar Nederland te brengen (Pessireron, 2003).

2.2 Eerste generatie Molukkers in Nederland

De KNIL-militairen en hun familie die in 1951 aankwamen in Nederland en op de Molukken zijn geboren, worden gerekend tot de eerste generatie Molukkers. Er was sprake van geforceerde migratie en bij aankomst werden de KNIL-militairen uit militaire dienst ontslagen. Dit kwam voor hen als een klap in het gezicht en vormde de basis van een collectief trauma en een wantrouwen naar de Nederlandse regering. Ze voelden zich vernederd door de kille manier waarop Nederland hen van hun status had beroofd. Op het ene moment waren ze nog trotse militairen die in staat waren hun familie te onderhouden en jarenlang trouw hadden bewezen aan Nederland en op het andere moment zaten ze onvrijwillig in een land dat ze niet kenden, met maar drie gulden per week te spenderen. Ze waren bij aankomst in Nederland gevestigd in barakken die zich vaak buiten de bebouwde kom bevonden. Ze gingen ervan uit dat het verblijf in Nederland tijdelijk zou zijn en dat Nederland ze terug zouden

brengen naar een onafhankelijke Zuid-Molukse republiek (Pessireron, 2003). Hierdoor werd geen beleid gevoerd om ze te laten integreren in de Nederlandse samenleving. Werken mocht alleen onder strikte voorwaarden en de kinderen gingen naar speciale scholen voor Molukkers. Langzamerhand kwam het besef van de Nederlandse regering dat Molukkers langer in Nederland zouden blijven. Het gevolg hiervan was dat Molukkers eind jaren 50 gedwongen overgeplaatst werden naar Molukse woonwijken. Molukkers zagen de verhuizing als een poging van de Nederlandse regering om onder de verantwoordelijkheid van terugkeer naar een onafhankelijke republiek te komen (Steijlen, 2017). Molukkers hebben zich lange tijd ingezet voor een vrije Zuid-Molukse republiek, maar de vele pogingen tot erkenning mochten niet baten; tot grote teleurstelling en woede van de Molukkers heeft de Nederlandse regering de RMS nooit erkend en het aanvankelijke tijdelijke verblijf van de Molukkers in Nederland werd uiteindelijk permanent (Smeets & Steijlen, 2006). De uitzichtloosheid in Nederland door het nauwelijks verkrijgen van werk, de belofte van de Nederlandse overheid die nooit is nagekomen en de onrechte behandeling die hen is aangedaan die tot op heden niet wordt erkend zorgen voor veel pijn onder Molukkers.

Veel Molukkers vonden steun in het christelijk geloof. Dit was dan ook een van de elementen die een centrale rol speelde bij de identiteitsbeleving van eerste generatie Molukkers. Tijdens hun verblijf in het kamp hebben ze gewerkt aan de totstandkoming van religieuze organisaties zoals Molukse kerken en verschillende politieke belangenorganisaties zoals terugkeergroeperingen. De opvoeding van de kinderen in het kamp was over het algemeen streng en gedisciplineerd. Belangrijke elementen in hun opvoeding waren een goede toekomst voor de kinderen en het hebben van respect voor ouderen. Bescheidenheid, solidariteit, familierelaties en religie staan centraal in het leven van eerste generatie Molukkers. Terwijl ze tijdens de kampen vooral in eigen kringen bleven, werden ze in de woonwijken dagelijks geconfronteerd met Nederlanders. Dit leidde tot veranderingen; zo kregen ouders te maken met andere westerse ideeën over de opvoeding van hun kinderen dat lijnrecht tegenover de Spartaanse Molukse opvoeding stond (Rinsampessy, 1992). In het onderzoek uit 1992 van Rinsampessy naar de identiteit van Molukkers kwam tevens naar voren dat de eerste generatie een grote rol heeft gespeeld in de overdracht van het RMS-ideaal, de taal, de religie en de sociale, culturele en politieke geschiedenis. Zij waren verantwoordelijk voor het overdragen van normen en waarden waardoor de Molukse identiteit in Nederland vorm heeft gekregen. Hieronder vallen ook andere culturele elementen zoals kleding, voedsel en voorwerpen als wel cultuursymbolen zoals 'dengar-dengaran' (gehoorzaamheid) en 'kerhormatan' (respect) (Rinsampessy, 1992).

2.3 Tweede generatie Molukkers in Nederland

Met de tweede generatie Molukkers wordt gerefereerd naar zij die in Nederland zijn geboren maar waarvan tenminste één ouder geboren is op de Molukken (CBS, 2016). Deze generatie is voornamelijk opgegroeid in Molukse woonwijken en werden geconfronteerd met de Nederlandse bewoners en hun gewoonten en gebruiken. Het is de generatie die van jongs af aan tussen twee culturen staat: enerzijds de Molukken in de kampen en later Molukse wijken en anderzijds de Nederlandse samenleving. De ervaringen van Nederlandse en Molukse klasgenoten die te maken kregen met kinderen van een andere achtergrond zijn uiteengezet in een onderzoek van Prins (2014). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat Molukkers tijdens de basisschoolperiode vaak voor het eerst geconfronteerd werden met hun anders-zijn. Ook bleek dat de Molukse klasgenoten turbulenter levens hebben geleefd dan hun Nederlandse klasgenoten en tevens hun identiteit wezenlijk verschillend beleefden in Nederland. Dit komt overeen met een grootschalig onderzoek onder Molukkers van Rinsampessy (1992). Niet alleen stond de tweede generatie Molukkers tussen twee culturen maar hebben zij ook te maken met hun

ouders die getroffen zijn door een collectief trauma en kregen ze te maken met discriminatie op tal van terreinen. Dit bracht moeilijkheden met zich mee en speelde een grote rol hun identiteitsbeleving. Uit het onderzoek van Rinsampessy (1992) kwam naar voren dat stichting Muhabbat, een hulpverleningsorganisatie voor Molukkers in Nederland, in toenemende mate geconfronteerd werd met sociaal-maatschappelijke problemen onder Molukkers. Zo was er een duidelijke toename van echtscheidingen waar te nemen in de Molukse gemeenschap dat gedeeltelijk toe te schrijven was aan de veranderde opvattingen wat betreft huwelijken in de Nederlandse samenleving. Ook werd vaak een beroep gedaan op Muhabbat door gezinnen die in financiële moeilijkheden raakten. Deels kunnen die problemen toegeschreven worden aan het deelnemen van een of meerdere gezinsleden aan kansspelen, oftewel een gokverslaving. Ook bleken steeds meer problemen omtrent drugs- en alcoholgebruik onder tweede generatie Molukkers te ontstaan (Rinsampessy, 1992). Kenmerkend voor deze generatie is dat de RMS een grote rol in hun Molukse identiteit speelde. De tweede generatie kon niet tegen het onrecht dat hun ouders is aangedaan door de Nederlandse regering en brak met de vreedzame protesten van hun ouders. Ze voelden zich genoodzaakt om radicale acties te ondernemen om aandacht te vragen voor het RMS-ideaal. Ze wilden zich niet identificeren met Nederland en vonden inspiratie in revolutionaire iconen zoals Bobby Seale van Black Panthers. Dit leidde tot gewelddadige gijzelingsacties en treinkapingen in de jaren 70 (Rinsampessy, 1992). Niet alle Molukkers stonden achter deze radicaliseringsacties. Een deel van hen vroegen zich af of dit wel de juiste weg was. Dit leidde tot een heroriëntatie onder Molukkers op hun positie in Nederland en hun relatie met de Molukken. Steeds meer hebben de Molukken bezocht waardoor ze de relatie opnieuw konden vormgeven en zagen dat ze ook vanuit Nederland een steentje bij kunnen dragen aan de ontwikkelingen daar. Met deze heroriëntatie richtten Molukkers zich meer op een toekomst in Nederland. De betekenis van het RMS-ideaal veranderde en ging meer over de vrijheid en toekomst van de familie op de Molukken (Rinsampessy, 1992).

Ondertussen kwamen er in Nederland in de jaren 70 sociaaleconomische problemen voor onder Molukkers. Zo was er een grote achterstand in het onderwijs en op de arbeidsmarkt dat mede kwam door het uitgestelde integratieproces. In de jaren 80 waren 40% van de Molukkers werkloos en de overgrote meerderheid van de Molukse jongeren had een mavodiploma of lager (Veenman 2001, in Steijlen 2017). Een achterstand moest worden ingehaald.

Steeds meer Molukkers verhuisden noodgedwongen buiten de wijk vanwege achterstallig onderhoud en schaarste van de huizen in de Molukse wijken. Dit leidde in 1984 tot protesten tegen huisuitzettingen en Molukkers wezen op de verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering als voormalig werkgever van de Molukse KNIL-militairen. Na een onderhandelingsproces zijn de Nederlandse overheid en Molukkers tot een overeenkomst gekomen: de eerste generatie Molukkers kregen een erepenning en een jaarlijkse uitkering als dank voor hun trouw en inzet voor de Nederlandse overheid. Verder werd geïnvesteerd in de renovatie van de huizen en kerken in de Molukse wijken en werd er een project opgezet om Molukse jongeren van een baan te voorzien. In ruil daarvoor zouden Molukkers meewerken aan het oplossen van het huisvestingsprobleem. De situatie rondom huisvesting en de positie op de arbeidsmarkt en het onderwijs verbeterde en dit zorgde vervolgens voor een versnelde integratie van Molukkers in Nederland (Steijlen, 2017).

Tegenwoordig woont 60% van deze generatie buiten de Molukse wijken en velen van hen zijn getrouwd met een Nederlandse partner (Beets et al., 2002). Ze hebben nog sterke familiebanden in de Molukse wijken en bezoeken de wijk regelmatig omdat ze vaak in de buurt wonen. Er vindt echter wel een verschuiving plaats van een oriëntatie op het collectief naar het individu. Ook een verschuiving van cultuurelementen vindt plaats waarbij de naam RMS nog wel bekend is, maar het nauwelijks nog

een functie vervult (Rinsampessy, 1992). Ondanks de vervaging van deze cultuurelementen blijft de etnische identiteit nog een grote rol spelen. Belangrijke elementen van de identiteitsbeleving zijn groepsolidariteit en groepscohesie. Ook spelen belangenorganisaties en objectieve categorisatie van buitenaf een grote rol bij de beleving van hun etnische identiteit. 'Molukker zijn' heeft verschillende betekenissen, niet alleen tussen verschillende generaties, maar ook tussen dezelfde leeftijdsgroepen (Rinsampessy, 1992).

2.4 Derde generatie Molukkers in Nederland

Rinsampessy (1992) sprak in zijn boek de verwachting uit dat derde generatie Molukkers merendeels buiten de Molukse wijk zouden opgroeien als gevolg een sterke oriëntatie op de Nederlandse samenleving. Een andere reden hiervoor is dat een groot aantal gezinnen al bestaat uit gemengde Moluks-Nederlandse huwelijken waardoor meer Nederlandse invloeden het gezinsleven binnen komen. Deze biculturele situatie brengt veranderingen in cultuurpatronen met zich mee en heeft ook invloed op de generaties die volgen. Zo vinden er bijvoorbeeld ook veranderingen plaats op het gebied van taal. Het Maleis speelde voor de eerste en tweede generatie Molukkers een grote rol, voor de derde generatie is de beheersing van het Maleis echter niet zo vanzelfsprekend meer (Steijlen, 1996).

Er wordt vaak gesproken over dé Molukse gemeenschap in Nederland, waarbij deze groep veelal als een homogene groep wordt gezien. Dit terwijl Molukkers, net als alle andere bevolkingsgroepen, zeer divers is in zijn samenstelling. Factoren die bepalend zijn voor de identiteitsbeleving van eerste en tweede generatie als taal, afkomst, geschiedenis, religie en RMS worden verschillend beleefd (Rinsampessy, 1992). In een onderzoek van Van Slooten (1997) kwam naar voren dat ook opvoeding invloed heeft op de identiteitsbeleving van Molukkers. Hierbij speelt de etnische achtergrond van de ouders een rol. Er was vaker sprake van een Molukse opvoeding bij jongeren met twee Molukse ouders dan bij jongeren met één Molukse ouder. Jongeren met twee Molukse ouders bleken zich meer Moluks dan Nederlands te voelen terwijl jongeren met één Molukse ouder zich meer Nederlands voelen dan Moluks (Van Slooten, 1997). Derde generatie Molukkers hebben over het algemeen regulier Nederlands onderwijs genoten en hebben zowel Molukse als Nederlandse vrienden en wonen tegenwoordig veelal buiten de Molukse wijk. Tegenwoordig kent de Molukse bevolkingsgroep al een omvangrijke derde generatie in tegenstelling tot andere minderheidsgroepen in Nederland (Forum instituut voor multiculturele vraagstukken, 2011). In een ander onderzoek naar de identiteitsbeleving van Molukkers van De Groot (2011) kwam naar voren dat afkomst, naam, huidskleur, taal, RMS en religie nog steeds belangrijke factoren zijn in de identiteitsbeleving van Molukkers. Daarnaast toont het onderzoek aan dat ook 'het Molukse wij-gevoel' een belangrijke rol speelt in hun identiteitsbeleving.

2.5 Eerder onderzoek naar identiteit(sconstructie)

In een onderzoek van Verkuyten (1999) maken Molukse jongeren in Nederland veelvoudig onderscheid tussen 'echte' en 'minder echte' of 'halve Molukkers'. Volgens de respondenten uit het onderzoek hebben 'echte Molukkers' twee Molukse ouders en worden positiever beoordeeld dan 'halve Molukkers', waarvan een van de ouders Moluks is. De meeste respondenten gaven aan zich Molukker te voelen waarin de handhaving van de Molukse cultuur en de strijd voor de RMS wordt benadrukt. Daarnaast gaven ook veel respondenten met een gemengde Moluks-Nederlandse achtergrond aan dat ze zich zowel Moluks als Nederlander voelen. Veel van deze jongeren hebben geworsteld met de vraag wie ze zijn en hebben het gevoel gehad dat ze een keuze moesten maken. De meeste kozen een integratieve positie waarbij ze zich met beide groepen identificeren. Wel gaven

ze aan dat ze niet volledig tot beide groepen behoren; ze worden door Molukkers als gemengd gezien en door Nederlanders als Molukker. Daarnaast kwam er naar voren dat discriminatie een belangrijke rol speelt in hun identiteitsbeleving. Ze gaven aan dat zij door Nederlanders ook worden gediscrimineerd als buitenlander en niet zozeer als Molukker. Volgens hen zouden alle minderheden onder één noemer vallen waarbij geen oog is voor historische en culturele verschillen. Zij identificeren zich echter niet met de term buitenlander(s) en maken een duidelijk onderscheid tussen Molukkers en andere etnische minderheden in Nederland. Wanneer zij spreken over buitenlanders geven zij aan wat zij *niet* zijn (Verkuyten, 1999).

Kok Luís (2017) en Van Es (2018) hebben ook een onderzoek naar identiteitsconstructies uitgevoerd onder minderheden in Nederland maar dan met respondenten die een andere gemengde etnische afkomst hebben. Uit het onderzoek van Kok Luís bleek dat participanten zich met meerdere etniciteiten identificeren. Ook associëren mensen zich met de term halfbloed en lijken zij zich niet bewust te zijn of te bekommeren om de negatieve connotaties die de term met zich mee draagt. Ze identificeren zich naast de term halfbloed met een grote variëteit aan termen die in verschillende situaties worden ingezet waaruit blijkt dat identiteit veranderlijk en contextafhankelijk is. Zij contrasteren zichzelf vooral met de witte meerderheid. Uit het onderzoek van Van Es (2018) kwam naar voren dat de participanten zich vaak anders voelden tijdens hun jeugd en worstelden met hun identiteit. Deelnemers voelden zich meestal niet meer buitengesloten nadat ze volwassen werden en begonnen hun dubbele etniciteit te omarmen. Dit onderzoek zal in tegenstelling tot de onderzoeken van Kok-Luís (2017) en Van Es (2018) niet de nadruk leggen op een gemengde identiteit maar op de Molukse identiteit in de Nederlandse context. Desalniettemin is het interessant om de resultaten uit hun onderzoek mee te nemen, omdat ook Molukkers in Nederland te maken krijgen met een biculturele situatie waarin twee culturen invloed hebben op hun identiteitsbeleving.

2.6 Probleemstelling

In deze beschrijving van de geschiedenis van Molukkers in Nederland en hun identiteitsbeleving in de Nederlandse context kan geconcludeerd worden dat voor de eerste generatie hun religieuze identiteit een grote rol speelde terwijl bij de tweede generatie hun politieke identiteit meer een rol speelde. Interessant is om te onderzoeken hoe derde generatie tegenwoordig betekenis geven aan hun Molukse identiteit in de huidige multiculturele samenleving. Om dit te onderzoeken, is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

Hoe construeren derde generatie Molukkers in Nederland hun Molukse identiteit?

3. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf 3.1 eerst het begrip identiteit en de verschillende betekenissen daarvan geïntroduceerd. In paragraaf 3.2 wordt ingegaan op de theorie van *the Self and the Other*. Vervolgens wordt in paragraaf 3.3 de notie perspectivering uitgelegd en tot slot komt in paragraaf 3.4 de probleemstelling aan bod.

3.1 Identiteit

De studie naar culturen vindt zijn oorsprong in de antropologie die in de 18e eeuw is ontstaan. Antropologen streefden ernaar om de mens te begrijpen door 'objectieve verhalen' over cultuur te vertellen waarbij 'exotische mensen en plaatsen' werden geobserveerd (Dervin, 2011). Deze benadering wordt nu ook wel *essentialistisch* genoemd. Dit is een benadering waarbij naar cultuur wordt gekeken als een statisch object met het idee dat het kennen van de ander plaatsvindt door enkel cultuur, waarbij er geen oog is voor het individu en complexiteit wordt genegeerd (Abdallah-Preteille, 2003 in Dervin, 2011). De antropologie is minstens door vijf historische fases gegaan die het heeft gevormd tot wat het vandaag is. Er vindt een verschuiving plaats van een essentialistische benadering waarbij de focus ligt op de vraag: wat is iemands culturele identiteit naar hoe construeren mensen hun culturele identiteit? Dervin (2011) stelt dat dit tevens een verschuiving is in de antropologie van cultuur als centraal fenomeen naar de studie van identiteit. Hij stelt de volgende definitie voor: identiteit is wat we construeren wanneer we in contact staan met andere mensen, ongeacht het feit dat ze van dezelfde omgeving zijn of niet (2011, p. 2). Zodoende wordt identiteit niet (meer) gezien als essentieel, stabiel en onafhankelijk maar als een samenstelling van verschillende soms tegenstrijdige identiteiten die worden geconstrueerd in relatie met 'significant others' (Hall & Du Gay, 1996).

Leerssen (2015) onderscheidt naast de essentialistische nog drie andere opvattingen van identiteit. Een *constructivistische opvatting* van identiteit gaat ervan uit dat identiteit veranderlijk en contextafhankelijk is en tot stand komt in relatie met anderen. Bij een *deterministische opvatting* van identiteit, gaat men ervanuit dat iemands identiteit vastgesteld is bij de geboorte. Hierbij wordt identiteit voornamelijk gezien als nationale identiteit. Wanneer men een *voluntaristische opvatting* van identiteit heeft, gaat men ervan uit dat iemand vrij is om te kiezen met wie (of wat) iemand zich identificeert (Leerssen, 2015). Identiteit is een gelaagd begrip dat in verschillende disciplines wordt gebruikt en waar tot op heden geen eenduidige definitie voor is. In de volgende paragrafen worden verschillende vormen van identiteit toegelicht.

3.1.1 Etnische identiteit

In de literatuur wordt de betekenis van het concept *etniciteit* constant ter discussie gesteld. Etniciteit wordt in de sociale wetenschappen in het algemeen gedefinieerd als "het behoren tot een bepaalde groep en het delen in de bestaansvoorwaarden van die groep" en verwijst hiermee naar gemeenschappelijke elementen als huidskleur, afkomst, taal, religie, de overtuiging een verleden en toekomst te delen en andere kenmerken die het gevoel geven een gezamenlijke groepsidentiteit te vormen (Anthias & Yuval-Davis 1992, in Wekker et al., 2007, p. 15). Binnen de sociale wetenschappen wordt de term *etniciteit* gebruikt in plaats van *ras* (Wekker et al., 2007). Duffen (2018) stelt dat etniciteit en ras dichtbij elkaar liggen maar toch van elkaar verschillen. Bij ras wordt de nadruk gelegd op het onderscheiden van groepen op basis van fysieke en genetische kenmerken zoals huidskleur. Bij het begrip etniciteit daarentegen worden ook andere elementen meegenomen zoals nationaliteit en culturele tradities zoals religie en geschiedenis.

3.1.2 Culturele identiteit

Hall (1991) definieert culturele identiteit als “a collective or true self hiding inside the many other, more superficial or artificially imposed ‘selves’ which a people with a shared history and ancestry hold in common” (Hall & Du Gay, 1996, p. 3-4). Donders (2002) stelt dat culturele identiteiten bestaan uit verschillende culturele aspecten zoals religie, taal, onderwijs, cultureel erfgoed en land. Ook spelen afkomst, de manier van denken, voelen en doen een rol in iemands culturele identiteit. Culturele identiteit floreert wanneer het bedreigd wordt door internationale ontwikkelingen zoals kolonisatie en globalisering dat vaak leidt tot een onderdrukking of beperking ervan. Wanneer een culturele identiteit wordt beperkt, kan dat leiden tot een gevoel van vervreemding (Donders, 2002). Jensen et al (2011) stellen dat culturele identiteit iets is dat individuen ‘hebben’ als een existentieel bezit en een erfenis dat makkelijk verloren kan gaan, wanneer het niet zorgvuldig wordt behouden en beschermd.

3.1.3 Collectieve identiteit

Er kan gesproken worden over een collectieve identiteit wanneer individuen gedeelde attributen hebben en zich rekenen tot een bepaalde groep. Een collectieve identiteit is cognitief van aard waarin de leden een ‘wij-gevoel’ hebben en waarbij de nadruk wordt gelegd op gemeenschappelijkheden. Een collectieve identiteit wordt vaak gedeeld door alle leden van een bepaalde groep zonder dat direct contact wordt vereist (Ashmore et al., 2004). Deze groepen worden ook wel *imagined communities* genoemd. Een imagined community is een sociale geconstrueerde gemeenschap gecreëerd door de leden die zichzelf tot deze groep rekenen (Anderson, 2006). Hiermee wordt een gemeenschap ingebeeld die bestaat uit leden die elkaar niet allemaal persoonlijk kennen maar desondanks toch onderlinge verbinding voelen met elkaar en zichzelf als groep beschouwen. De gemeenschap wordt vaak gezien als diep en horizontaal en is gebaseerd op kameraadschap (Anderson, 2006). Meerdere factoren dragen bij aan een imagined community zoals een gedeelde geschiedenis, taal en tradities.

3.1.4 Meervoudige identiteiten

In dit onderzoek wordt identiteit opgevat als een dynamisch en contextafhankelijk verschijnsel (Goffman, 1959 in Holliday et al., 2010). Holliday et al (2010) spreken over meervoudige identiteiten, wat inhoudt dat elk persoon tot meerdere sociale en culturele groepen behoort. Breytenbach (in Oosterbaan 2014) bedacht hiervoor het woord *mengelmens* waarmee gerefereerd wordt naar mensen die in twee of meer culturen leven. Een tegenovergestelde visie hiervan is de zogenaamde zero-sum visie op identiteit dat inhoudt dat een persoon zich slechts met één land tegelijk kan identificeren (Slootman & Duyvendak, 2015). Het is echter belangrijk te vermelden dat sociale groepen zich niet beperken tot slechts nationale culturen. Een persoon kan namelijk ook behoren tot andere ‘subculturen’ zoals een studentencultuur. Cole & Meadows (2013) noemen dit ook wel een *community of practice*. Volgens hen is “identiteit niet iets wat hebben maar iets wat we doen” (p. 128). Volgens Wenger & Snyder (2000) zijn drie componenten van belang bij een community of practice: de leden hebben een gedeelde interesse, onderhandelen samen en hebben een shared repertoire. Dit concept komt ook sterk overeen met het begrip *performance* van Goffman (1959) waarin hij stelt dat een persoon handelt om zich op een bepaalde manier te kunnen verhouden tegenover zijn of haar omgeving. Een persoon kan zodoende in verschillende omgevingen andere aspecten van zijn of haar identiteit tot uiting brengen. Zo kan iemand zijn Molukse identiteit bijvoorbeeld expliciet uitdragen in de Molukse kerk, terwijl dit aspect van zijn of haar identiteit niet per se naar voren komt onder Nederlandse collega’s op het werk. Om te onderzoeken hoe derde

generatie Molukkers invulling geven aan hun identiteit, is de volgende en tevens eerste deelvraag opgesteld:

1. Welke invulling geven derde generatie Molukkers aan hun Molukse identiteit?

3.2 The Self and the Other

In deze studie naar identiteit wordt er zowel gekeken naar het *auto-image*, oftewel het zelfbeeld als het *hetero-image*; het beeld dat de Ander over jou heeft. Daarnaast wordt ook het *meta-image* meegenomen, oftewel het beeld dat je denkt dat de ander over jou heeft (Leerssen, 2007). Hoe iemand zijn of haar identiteit beleeft en construeert is namelijk afhankelijk van de combinatie van deze *images*.

3.2.1 Zelfidentificatie

Identiteit wordt in eerste instantie bepaald door hoe een persoon zichzelf ziet en positioneert (Leerssen, 2015). Volgens Verkuyten (1999) kan onderscheid worden gemaakt tussen zelfcategorisering en zelfidentificatie. Zelfcategorisatie is situationeel en contextafhankelijk. Molukkers kunnen zichzelf bijvoorbeeld eerder omschrijven als Moluks wanneer ze in contact staan met Molukkers. Afhankelijk van de context zien en definiëren mensen zichzelf anders omdat mensen zichzelf in relatie tot hun sociale omgeving verhouden en om zichzelf op een bepaalde manieren te presenteren ten opzichte van de ander. De uitspraak: "ik voel me Moluks" kan in sommige contexten worden aangehaald, terwijl in andere sociale contexten ze zich bijvoorbeeld minder Moluks voelen. Zelfidentificatie daarentegen heeft een stabiel karakter. Een voorbeeld hiervan is: "ik zie mezelf als een typische Molukker." Hierin wordt gekeken naar de mate waarin iemand zich verbonden voelt met de etnische groep (Verkuyten, 1999).

Om zelfidentificatie te onderzoeken zal een vorm van discourse analyse worden toegepast, namelijk een terminologie analyse. Deze methode leent zich goed om identiteitsconstructies bloot te leggen aan de hand van talige constructies. Hierbij wordt gekeken welke termen men gebruikt om zichzelf te omschrijven. Dit wordt ook wel linguïstische etnische categorisatie genoemd (Day, 2006). Hiervoor zijn de volgende categorieën van Kok Luís (2017) gebruikt: etnische termen, uiterlijke kenmerken, contrasterende termen en raciale termen. In de eerste categorie vallen termen die een etnische connotatie bevatten zoals 'Molukker'. De tweede categorie betreffen termen die betrekking hebben op het uiterlijk. De derde categorie betreffen contrasterende termen die een verschil markeren, zoals 'buitenlander'. De laatste categorie zijn termen die een raciale connotatie bevatten, zoals 'dubbelbloed' (Kok Luís, 2017). Om te onderzoeken hoe derde generatie Molukkers zichzelf omschrijven, is de volgende deelvraag opgesteld:

2. Welke talige middelen gebruiken derde generatie Molukkers voor zelfidentificatie?

Om echter een compleet beeld te hebben van iemands identiteit, moet niet alleen gekeken worden naar zelfidentificatie maar moet ook identificatie met de groep meegenomen worden. Een sterke groepsgerichtheid heeft namelijk invloed op iemands identiteitsconstructie (Verkuyten, 1999). Volgens Smeets & Steijlen (2006) is een aspect van zelfdefinitie in hoeverre iemand zich onderscheidt van anderen of juist overeenkomsten benadrukt met hen. Bewust en onbewust wordt er continu nagedacht of zij zichzelf rekenen tot bepaalde groepen waar ze mee te maken krijgen (Smeets &

Steijlen, 2006). “Elk zelfbeeld heeft namelijk een ander nodig om zichzelf tegen te silhouetteren, een tegenstelling voor wie men niet is” (Leerssen, 2015, p. 14).

3.2.2 Sociale identiteit

In deze paragraaf zal dan ook in worden gegaan op het concept sociale identiteit. Sociale identiteit is een relationeel begrip dat ingaat op de verhoudingen van een individu tegen opzichte van de ander. Tajfel (1978) een sociaalpsycholoog, was de grondlegger van de *social identity theory* en definieert het als volgt: “that part of an individual’s self-concept which derives from his knowledge of his membership in a social group (or groups) together with the value and emotional significance attached to that membership” (p. 63). Dit wil zeggen dat mensen niet alleen individuen zijn, maar ook behoren tot verschillende categorieën en groepen. Lid zijn van sociale groepen is een belangrijke pijler voor het zelfbeeld van een individu. Verkuyten (2010) stelt dat sociale identiteiten gaan over sociale herkenning en erkenning: “anderen moeten je zien zoals je jezelf ziet” (p. 91). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen een zelfgekozen identiteit en een toegeschreven identiteit. Identiteiten kunnen niet worden opgedrongen en de vrijheid kan daardoor beperkt worden ook al is er vaak wel ruimte voor eigen invulling. Een persoon kan zichzelf bijvoorbeeld als Nederlander zien, maar een ander kan diegene als buitenlander zien vanwege uiterlijke kenmerken. Een andere etniciteit toegeschreven krijgen hoeft niet problematisch te zijn. Als die identiteiten in de multiculturele samenleving echter worden gezien als statisch en tevens gestigmatiseerd worden, kan een etnische identiteit wél problematisch worden, omdat deze etnische identiteit moeilijk kan worden ontvlucht (Eriksen, 2002).

3.2.3 Othering

Sociale identiteit is nauw verbonden met het concept Othering. Othering is een proces waarin mensen categorieën maken waar ze vervolgens mensen in plaatsen om op deze manier de complexe wereld om ons heen te kunnen gebruiken. Dit gebeurt vooral als een groep of individu veel van ons verschillen (Holliday et al., 2010). Volgens Dervin (2011) is het van belang om voorzichtig om te gaan met het categoriseren van sociale groepen. Dit kan namelijk leiden tot stereotypering en Othering waarbij aan de Ander veelal negatieve eigenschappen worden toegekend (Holliday et al., 2010). De constructie van iemands sociale identiteit wordt vaak beïnvloed door de cultuur van de omgeving waarin men zich bevindt en sommige gevallen ook de stigmatisering van minderheidsgroepen in een land. Othering is een vorm van sociale representatie waarbij een groep gereduceerd wordt tot essentiële kenmerken van de cultuur van de Ander en er vaak geen ruimte is voor het individu (Abdallah-Pretceille, 2003 in Dervin 2011). De constructie van iemands identiteit kan worden gezien als een continu proces dat wordt beïnvloed door veranderingen binnen de etnische groep zelf en in interactie met anderen (Cohen, 2004, p.89). Dervin (2011) stelt dat Othering zowel over (reflectie op) jezelf gaat als de over de Ander. Bij Othering vindt ook een cognitief proces plaats waarbij de ingroup van de outgroup wordt onderscheiden. Dit zorgt ervoor dat de Zelf wordt versterkt en beschermd en stelt mensen ook in staat om overeenkomsten en verschillen duidelijk te maken en hun eigen identiteit te bevestigen (Dervin, 2011).

3.3 Perspectivering

Naast het bestuderen van verschillende vormen van identiteit en linguïstische zelfcategorisatie is het tevens interessant om bij identiteitsconstructies te kijken vanuit welk perspectief iets gezegd wordt. Volgens Ten Thije (2003) kan “het overnemen van het perspectief van een ander opgevat worden als een bevestiging van een gemeenschappelijke identiteit” (p. 431). Dit kan bestudeerd worden door te

kijken welke talige middelen sprekers gebruiken om culturele overeenkomsten en verschillen te markeren (Ten Thije, 2003). Het concept perspectief vindt zijn oorsprong in de zestiende eeuw en werd vooral gebruikt om het verdwijnpunt te omschrijven en waarin men een schilderij vanuit een driedimensionaal veld kan bekijken. De achterliggende gedachte is dat ieder mens een situatie vanuit een bepaald perspectief bekijkt (Ten Thije, 2006). Binnen de taal- en communicatiewetenschappen kan onderscheid gemaakt worden tussen twee concepten van perspectiviteit: het epistemologische concept, dat perspectivering ziet als algemeen kenmerk van menselijke kennis en bewustzijn en het sociaal-interactionele concept, dat van oorsprong komt uit de sociologie en daarbij is het idee dat een individu een relatie opbouwt met de ander door hun perspectief over te nemen (Graumann, 1992). Om te onderzoeken vanuit welk perspectief derde generatie Molukkers vertellen over hun Molukse identiteit, is de volgende deelvraag opgesteld:

3. Vanuit welk perspectief vertellen derde generatie Molukkers in Nederland over hun Molukse identiteit?

3.4 Probleemstelling

Op basis van de theorie uit het context hoofdstuk en het theoretisch kader is een probleemstelling geformuleerd. De probleemstelling is erop gericht om te onderzoeken hoe de Molukse identiteit wordt geconstrueerd. Om het overzichtelijk te houden volgen hieronder de vragen die centraal staan in dit onderzoek:

Hoofdvraag: Hoe construeren derde generatie Molukkers in Nederland hun Molukse identiteit?

Deelvragen:

- 1) Welke invulling geven derde generatie Molukkers aan hun Molukse identiteit?
- 2) Welke termen gebruiken derde generatie Molukkers in Nederland voor zelfidentificatie?
- 3) Vanuit welk perspectief vertellen derde generatie Molukkers in Nederland over hun Molukse identiteit?

4. Methodologie

In dit hoofdstuk bespreek ik de methoden van dit onderzoek. In paragraaf 4.1 komen de werving en selectie van de participanten aan bod. Vervolgens licht ik in paragraaf 4.2 het onderzoeksmateriaal toe en ga ik in paragraaf 4.3 in op de diverse onderzoeksmethoden die ik loslaat op mijn resultaten. Tot slot ga ik in paragraaf 4.4 in op de validiteit van het onderzoek.

4.1 Participanten

4.1.1 Selectiecriteria

Voordat ik begon met het werven van respondenten heb ik een aantal criteria opgesteld waar ze aan moesten voldoen. Deze criteria luiden als volgt:

1. Ten minste 18 jaar zijn
2. Geboren en woonachtig zijn in Nederland
3. Een of beide grootouders zijn op de Molukken geboren.

Een minimumleeftijd van 18 jaar is een van de selectiecriteria omdat jongeren vanaf deze leeftijd bewuster bezig zijn met hun plaats in de wereld en daarmee beter kunnen reflecteren op hun Molukse identiteit (Van de Calseijde & De Leur, 1997). De tweede en derde criteria zijn opgesteld aan de hand van de definitie van het CBS (2016): "personen van wie beide ouders in Nederland geboren zijn, maar van wie ten minste één ouder een migratieachtergrond heeft, behoren tot de zogenoemde derde generatie" (par. 1).

4.1.2 Werving & beschrijving participanten

Om aan participanten te komen maakte ik gebruik van de zogeheten 'sneeuwbal methode'. Dit is een methode waarbij het eigen netwerk wordt ingezet en mijn kenniskring mij vervolgens helpt met het vinden van andere potentiële respondenten in hun kenniskring (Dörnyei, 2007). Om de breedte op te zoeken, heb ik getracht een zo gevarieerd mogelijke onderzoekspopulatie samen te stellen. Zo heb ik mensen geïnterviewd waarvan beide ouders Moluks zijn en waarvan één ouder Moluks is en de ander Nederlands. In tabel 1 worden de demografische gegevens weergegeven van de respondenten in dit onderzoek. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, heb ik gebruik gemaakt van fictieve namen. Het eerste contact met de respondenten verliep voornamelijk via sociale media zoals WhatsApp, Facebook en Instagram. Alle respondenten heb ik uitgebreid face-to-face ondervraagd bij hen thuis of in een café. In totaal heb ik tien interviews afgenomen die gemiddeld veertig minuten duurden.

Tabel 1. Demografische gegevens participanten

Naam respondent	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats	Afkomst moeder	Afkomst vader	Interviewdetails (datum, tijdstip, lengte)
1. Lisa	Vrouw	25	Groningen	Nederlands	Moluks	25-02-2019, 18:30, 44:11
2. Marco	Man	28	Groningen	Nederlands	Moluks	25-02-2019, 20:00, 23:07
3. Maarten	Man	20	Groningen	Nederlands	Moluks	26-02-2019, 15:30, 16:56
4. Patrick	Man	29	Groningen	Moluks/ Indisch	Moluks/ Nederlands	26-02-2019, 20:00, 43:55
5. Deborah	Vrouw	25	Groningen	Moluks	Nederlands	27-02-2019, 14:30, 32:17
6. Casper	Man	31	Assen	Moluks	Moluks	27-02-2019, 17:30, 28:54
7. Thomas	Man	31	Groningen	Moluks	Moluks	28-02-2019, 14:30, 50:58
8. Thamara	Vrouw	33	Amsterdam	Nederlands	Moluks	01-03-2019, 13:00, 50:48
9. Nabil	Man	26	Lelystad	Moluks/ Papuas	Marokkaans	05-03-2019, 11:30, 35:49
10. Taira	Vrouw	40	Utrecht	Moluks	Moluks	06-03-2019, 18:15, 54:02

4.2 Materiaal

Om tot een antwoord te komen op de hoofd- en deelvragen heb ik gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode. In dit onderzoek heb ik tien biografische interviews afgenomen die semigestructureerd zijn. Het doel van biografische vragen is de participanten verhalen te laten vertellen over bepaalde gebeurtenissen, belevenissen en ideeën uit hun leven (Jovchelovitch & Bauer, 2000). Deze methode heb ik gebruikt om inzicht te krijgen in de levensloop van de participanten en hoe hun Molukse afkomst hierin een rol speelt. Bij het gebruiken van biografische interviews kan onderscheid worden gemaakt tussen de constructivistische benadering en de naturalistische benadering. Bij de eerste benadering gaat men in op de vraag *hoe* dingen gezegd worden. Bij de tweede benadering gaat men daarentegen in op *wat* er gezegd wordt (Elliot, 2005). In dit onderzoek zijn beide benaderingen meegenomen.

4.2.1 Interviews

Aan de hand van het pilotinterview (zie bijlage 2) en na een kritische blik daarop te werpen, is het interview definitief vormgegeven (zie topiclijst in bijlage 3). Gewoonlijk begon ik het interview met het vragen naar persoonlijke gegevens om even rustig in te komen. Vervolgens heb ik de respondenten gevraagd of ze hun ervaringen kunnen vertellen aan de hand van een aantal vooropgestelde thema's (zie tabel 2).

Tabel 2. Interviewthema's

Thema's	
1. Eetgewoontes	2. Relaties met familie
3. Relatie met vrienden	4. Opvoeding
5. Lagere schoolperiode	6. Relatie met de Molukken
6. Vragen Molukse identiteit	7. Othering

Het interview is semigestructureerd, dit gaf mij de gelegenheid om vragen met elkaar te vergelijken. In sommige gevallen heb ik doorggevraagd op bepaalde antwoorden, in andere gevallen liet ik vragen achterwege wanneer ik deze niet meer als relevant beschouwde.

4.2.2 Verantwoording interviewthema's

De topiclijst is gestructureerd aan de hand van een aantal thema's. Het eerste thema betreft eetgewoontes. De bedenkers van de klassieke integratie theorieën stellen namelijk dat veel nieuwkomers hun eetgewoontes behouden lang nadat ze zijn geassimileerd in de Nederlandse samenleving. Culturele elementen als taal, cultuur en muziek vervagen sneller dan eetgewoontes. Het kan zelfs generaties lang duren voordat nakomelingen hetzelfde dieet volgen als hun autochtone leeftijdsgenoten (Entzinger 2006 in Besamusca & Verheul, 2010). Het thema relaties is geselecteerd omdat uit eerder onderzoek van Van de Calseijde en De Leur (1997) en Rinsampessy (1992) naar voren kwam dat de relaties die Molukkers aangaan, invloed hebben op hun identiteitsbeleving. Bovendien voelen mensen zich voornamelijk Moluks omdat zij omgaan met Molukkers. Van Slooten (1997) stelt dat opvoeding de basis is van het zich Moluks voelen en speelt daarmee een belangrijke rol in de identiteitsbeleving. Opvoeding is dan ook opgenomen als interviewthema. Het volgende thema betreft de lagere school. In een onderzoek van Prins (2014) blijkt namelijk dat Molukkers in deze periode vaak voor het eerst geconfronteerd worden met hun 'anders-zijn'. Daarnaast is het thema relatie met de Molukken opgenomen. Uit het onderzoek van Rinsampessy (1992) kwam namelijk naar voren dat het vrijheidsideaal RMS en de terugkeer-ideologie een grote rol spelen in de identiteitsbeleving. De RMS stond voor de eerste en een deel van de tweede generatie symbool voor het streven naar een onafhankelijke republiek. Voor Molukse jongeren krijgt de RMS een andere betekenis waarin ze over het algemeen niet zozeer meer streven naar een terugkeer maar zich vanuit Nederland inzetten voor de Molukkers op de Molukken. Vervolgens heb ik een aantal vragen gesteld over hun Moluks zijn. Op verschillende manieren vroeg ik ze wat Moluks zijn betekent voor hen om inzicht te krijgen in hun Molukse identiteitsbeleving. Deze vragen heb ik gesteld zodat de participanten zelf de ruimte kregen om te vertellen welke andere elementen voor hen van belang zijn in hun Molukse identiteit. Het laatste thema betreft Othinging en werd meegenomen omdat het invloed heeft op de identiteitsconstructie van een persoon. Een persoon wordt namelijk altijd beïnvloed door de culturele omgeving waarin hij/zij zich bevindt (Dervin, 2011). De vragen die bij al deze thema's horen betreffen open vragen. Dit is gedaan zodat de respondenten zelf kunnen aanhalen welke elementen voor hen een rol speelt in hun Molukse identiteit.

4.3 Onderzoeksinstrumenten

Om te onderzoeken hoe derde generatie Molukkers hun identiteit construeren maakte ik gebruik van een triangulatie waar diverse onderzoeksmethoden zijn gecombineerd (Dörnyei, 2007). Een triangulatie draagt namelijk bij aan de betrouwbaarheid van een onderzoek omdat dezelfde data op meerdere manieren geanalyseerd wordt. Bij de inhoudsanalyse gaf ik betekenis aan de inhoud van de tekst om inzicht te krijgen in *wat* er is gezegd. Deze methode is gekozen om een weergave te geven van de inhoud van de interviews. Aangezien dit onderzoek zich focust op de identiteitsconstructie is in de tweede en derde analyse blootgelegd *hoe* iets is gezegd. Daarbij is een terminologieanalyse uitgevoerd om inzicht te krijgen in de talige middelen die werden gebruikt voor zelfidentificatie. Tot slot werd een perspectiefanalyse uitgevoerd om te kijken vanuit *welk perspectief* iets is gezegd en hoe de interactie tussen de respondent en de interviewer verliep. In deze laatste twee analyses is gekeken

naar talige constructies om op impliciete wijze bloot te kunnen leggen hoe de participanten hun identiteit construeren.

4.3.1 Inhoudsanalyse

De eerste stap van het analyseren van de autobiografische interviews was het transcriberen ervan. Vervolgens heb ik deze transcripties gecodeerd aan de hand van een inhoudsanalyse (Jovchelovitch & Bauer, 2005). Ik heb gekeken naar dominante thema's en terugkerende patronen en aan de hand daarvan de eerste categorieën gemaakt. Vervolgens heb ik alle tekst gemarkeerd door de zinnen verschillende kleuren te geven en ze in te delen in deze categorieën. Sommige tekst konden niet ondergebracht worden onder deze categorieën, dus heb ik nieuwe categorieën toegevoegd net zo lang tot dat alle tekst onderverdeeld kon worden. De kwalitatieve categorieën die gebruikt zijn voor de inhoudsanalyse zijn dus niet vooraf bepaald maar zijn inductief afgeleid van de geanalyseerde gegevens (Dörnyei, 2007). Op deze manier wordt er geen informatie weggelaten. Dit draagt bij aan de betrouwbaarheid van de weergave van de tekst. Daarnaast heb ik gekeken naar het gebruik van Maleise woorden. Deze woorden heb ik opgezocht met de zoekfunctie ctrl + F in Word en vervolgens ingedeeld in categorieën en in een tabel gezet (zie tabel 4 in paragraaf 5.1.4). Om bloot te leggen welke identiteitselementen respondenten aanhaalden heb ik de vier vragen van thema acht die ingaan op het Moluks zijn geanalyseerd. De identiteitsaspecten die zij aanhaalden heb ik in tabellen gezet en vervolgens geteld hoe vaak deze voorkwamen (zie bijlage 6). Met deze methode heb ik de eerste deelvraag van dit onderzoek beantwoord.

4.3.2 Terminologie analyse

Een terminologie analyse is een vorm van een discourse analyse en geeft inzicht in de termen die respondenten gebruiken voor zelfdefinitie en om een gemeenschappelijke identiteit aan te duiden. Tabel 3 toont de constructie van de zinnen waarop is gezocht om deze termen te identificeren. Door te zoeken naar een combinatie van een persoonlijk voornaamwoord en vervoeging, kan worden aangetoond hoe de spreker op impliciete wijze zichzelf omschrijft en waarmee hij of zij zich identificeert. Om dit in kaart te brengen heb ik gezocht met de ctrl + F-functie in Word op de werkwoorden in combinatie met persoonlijke voornaamwoorden (zie tabel 3) die naar de spreker zelf verwijzen zoals 'ik' of wanneer de spreker een gemeenschappelijke identiteit uitdrukt met het persoonlijke voornaamwoord 'wij'.

Tabel 3. Talige zinsconstructies

Persoonlijke voornaamwoorden	Vervoegingen
Ik, we, wij, ons	Ben/zijn, voel(en), zie(n), heb(ben), was/waren

Vervolgens heb ik de zoekfunctie ctrl + F gebruikt om te zoeken op de gevonden termen zodat ook zelfcategorisaties dat plaatsvond door middel van andere talige constructies werden meegenomen, zoals 'was je toch wel altijd het buitenbeentje'. De termen zijn vervolgens verzameld en ingedeeld in de categorieën gebaseerd op een eerder onderzoek naar identiteitsconstructie van Kok Luís (2017): etnische termen, raciale termen, uiterlijke kenmerken en contrasterende termen. De overige twee termen zijn zelf geformuleerde categorieën: gelovige termen en politieke termen. Deze termen worden toegelicht in het volgende hoofdstuk. De termen zijn geïnventariseerd en samengevat in een tabel (zie bijlage 8). Deze methode heb ik gekozen om een dieper inzicht te krijgen in het zelfbeeld van de participanten en om antwoord te geven op de tweede deelvraag.

4.3.3 Perspectiefanalyse

Om te bestuderen vanuit welk perspectief de respondenten hun verhaal delen heb ik een perspectiefanalyse uitgevoerd. Deze analyse is gebaseerd op de theorieën van Graumann (1992) en Ten Thije (2006) beschreven in paragraaf 3.3. Hierbij heb ik de perspectiveringsstrategie van Ten Thije toegepast waarin ik heb geanalyseerd of de participanten:

- 1) Kennis over de eigen groep standaardiseren
- 2) De culturele kennis perspectiveren ten opzichte van de ander
- 3) Het eigen perspectief contrasteren tegenover het perspectief van de ander.

Om deze drie stappen te herkennen in de interviews is bij de eerste stap gekeken naar algemeenheden, bij perspectivering is er gekeken naar verduidelijkingen en bij contrasten naar tegenstellingen in de uitingen van de respondenten. Tijdens de perspectiefanalyse heb ik tevens gekeken naar het woord 'gewoon'. Dit woord kan namelijk impliciet iets zeggen over wat de respondent als norm ziet en kan zorgen voor het creëren van een gemeenschappelijke identiteit waarbij de respondent ervanuit gaat dat ik als interviewer deze norm met hem of haar deel. Om dit te onderzoeken heb ik gezocht op het woord 'gewoon' met de knoppen CTRL + F en alles gemarkeerd dat refereert naar Nederland en Moluks. Dit kan zijn het land maar ook de taal en het volk zoals Maleis, Nederlands, Molukker en Nederlander. Ook heb ik gekeken naar hoe respondenten omgaan met culturele voorkennis. Tijdens een gesprek maken sprekers een inschatting van de culturele voorkennis van de hoorder. In dit onderzoek heb ik gekeken of respondenten bijvoorbeeld Maleise woorden of culturele elementen aanhaalden en of zij deze vertalen of toelichten. Met deze methode heb ik antwoord gegeven op de derde deelvraag van dit onderzoek.

4.4 Validiteit

Alvorens ik inga op mijn rol als onderzoeker, wil ik benadrukken dat ik me bewust ben van het feit dat in dit onderzoek een selectie is gemaakt op basis van afkomst. Ik wil voorkomen dat dit onderzoek een essentialistische inslag heeft en daarom zijn de participanten niet benaderd als zijnde één geheel van een groep, maar als individuen met eigen unieke kenmerken (Leerssen, 2015). Door de grote rol van de onderzoeker bij het afnemen van interviews in een kwalitatief onderzoek, is het van belang om na te gaan wie de onderzoeker eigenlijk is (Boeije, 2005). Ik ben door mijn afkomst (Nederlands en Moluks) persoonlijk betrokken bij het onderzoek. Dit is een sterkte omdat het mij heeft geholpen bij het vinden van geschikte respondenten, aangezien ik via mijn familie veel kennissen heb met een Molukse achtergrond. In een eerder onderzoek naar Molukse jongeren kregen de Nederlandse onderzoekers namelijk kritiek voor de voeten geworpen. Hoe kunnen zij nou weten wat Molukse jongeren echt bezighoudt? (Verkuyten, 1999). Dit kan worden voorkomen omdat ik zelf een Molukse achtergrond heb en daardoor het onderzoek heb kunnen benaderen vanuit een emisch perspectief, oftewel een binnenperspectief (Zhu, 2014). Door mijn achternaam en uiterlijke verschijning lag het voor de hand dat de respondenten mij tot hun ingroup rekenden. Dit heeft bijgedragen aan de openheid en welwilligheid van de respondenten om hun persoonlijke verhalen met mij te delen. Een zwakte van mijn persoonlijke betrokkenheid is echter dat mijn oordelen en voorkeuren wellicht overeenkomen met die van de participanten. Dit kon mogelijk invloed hebben op de interpretatie van mijn resultaten. Om mezelf hiervan bewust te maken heb ik alvorens het afnemen van de interviews, gereflecteerd op mijn Molukse identiteit (zie bijlage 1). Dit heeft mij inzicht gegeven in mijn eigen positie en vooroordelen en deze heb ik getracht zoveel mogelijk achterwege te laten tijdens het gehele

onderzoeksproces. Dit proces wordt ook wel decentring genoemd (Cole, in press). Daarnaast heb ik wekelijks met mijn begeleidster en twee mede studenten kritisch naar mijn werk gekeken. Het combineren van een insider- en outsiderspectief op mijn data heeft gezorgd voor een betrouwbaarder onderzoeksproces.

5. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de interviews met tien derde generatie Molukkers (zie bijlage 4) besproken. Zoals in de methode is aangegeven wordt de data geanalyseerd aan de hand van een triangulatie. In paragraaf 5.1 komt de inhoudsanalyse aan bod, paragraaf 5.2 betreft de terminologieanalyse en tot slot komt in paragraaf 5.3 de perspectiefanalyse aan bod.

5.1 Inhoudsanalyse

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een aantal vooropgestelde thema's namelijk eetgewoontes, relaties met familie en vrienden, opvoeding, lagere school, relatie met de Molukken, Othing en een aantal algemene vragen over hun Molukse afkomst (zie bijlage 3). Er zijn veel open vragen gesteld, om de respondenten zelf te laten vertellen welke elementen voor hen belangrijk zijn in hun Molukse identiteit. In dit hoofdstuk wordt een weergave van de interviews geschetst.

5.1.1 Familierelaties

Molukker zijn kent vele lagen en heeft voor iedereen een andere betekenis. Wel zijn een aantal gemeenschappelijkheden te zien die in de gesprekken naar voren kwamen. Zo spreken alle participanten over het belang van familierelaties. Personen die geen bloedverwanten zijn kunnen ook beschouwd worden als familie. Een voorbeeld hiervan is het *pelaschap*, een verwantschapsvorm. Zo zei Thamara:

“Ik kom van een kleine eilandengroep zegmaar iedereen is met elkaar opgegroeid alle generaties dus ook eerste generaties kennen elkaar vanaf vroeger en dat is gewoon mijn familie en net zoals mijn echte familie ook mijn familie is.” (Thamara, I8-R28)

Veelvoorkomende woorden die worden gebruikt om hun familie te beschrijven waren groot (11), belangrijk (8), gezellig (5) en hecht (3). Vooral hun oma speelt een belangrijk rol in de familie omdat zij een verbindende factor is die de familie bij elkaar houdt en tevens veel invloed heeft op de overdracht van Molukse (eet)gewoontes en het Maleis. Verjaardagen, bruiloften, begrafenissen en doop worden als belangrijke gebeurtenissen beschouwd waarbij familie samenkomen. Acht respondenten geven aan zich het meest Moluks te voelen wanneer ze samen bijeenkomen met andere Molukkers en familie. Het Molukse ‘wij-gevoel’ speelt een belangrijke rol. Het samenzijn en saamhorigheid zijn steeds terugkomende elementen dat vaak gepaard gaat met veel (Moluks) eten, gezelligheid en muziek.

“Op mijn vriendinnen de verjaardagen zitten er tien mensen rondje met kaas en worst weet je wel. En bij mij standaard gewoon iets van dertig veertig man en er was namu namu en lemper en bapao en allerlei lekkers en dan namen mijn ooms gitaar mee want de Molukkers zijn ook heel muzikaal dus dan werd er gezongen dus dat was altijd super gezellig.” (Lisa, I1-R155)

Echter spreken sommigen ook over een ‘gebroken familie’, van de tien respondenten hebben namelijk vijf gescheiden ouders. Een van de respondenten geeft aan dat deze scheiding mede kwam door een gokverslaving bij haar vader. Een andere respondent had een moeizame relatie met zijn vader omdat hij een drugsprobleem had. Hij vertelde tevens dat de trauma's van de eerste generatie zijn overgebracht naar de volgende generaties en dat hij dit nog steeds – als derde generatie - merkt. Zelf hebben zes van de tien respondenten een relatie waarvan vijf een Nederlandse partner hebben. De meerderheid van de respondenten hebben ook familie op de Molukken en geven aan er weleens te

zijn geweest of plannen hebben om de Molukken te bezoeken. Respondenten die de Molukken willen bezoeken in de toekomst halen vaak het woord ‘teruggaan’ aan. De meeste respondenten die de Molukken al hebben bezocht spreken over ‘het gevoel van thuiskomen’.

“Ja twee keer ben ik daar geweest de laatste keer was in 2017 eh ja ik vind dat wel echt heel erg bijzonder of naja de twee keren dat ik ben geweest ja voor mij voelde dat toch eh ook wel een stukje thuiskomen elke keer weer ja je wordt er hartelijk ontvangen door je familie” (Thomas, I7-R78)

5.1.2 Omgeving

De omgeving waar de respondenten opgroeiden bleek ook een grote rol te spelen in hun Molukse identiteitsbeleving. Vier van de tien respondenten zijn opgegroeid in een Molukse wijk. De overige zes respondenten zijn buiten de Molukse wijk opgegroeid, waarvan twee aangeven wel regelmatig naar de Molukse wijk te gaan om familieleden te bezoeken. Een aantal respondenten geven nadrukkelijk aan dat ze een Molukse opvoeding hebben genoten en lijken zich op latere leeftijd daardoor ook sterker te identificeren met hun Molukse identiteit dan respondenten die voornamelijk een Nederlandse opvoeding hebben gehad.

“Ik heb er persoonlijk heel weinig mee en dat komt denk ik ook omdat mijn ouders zo jong zijn gescheiden en ik gewoon door mijn (Nederlandse) moeder ben opgevoed en ik zelf ook heel erg vernederlandst ben en niet echt het verband voelde altijd met de Molukse gemeenschap omdat ik daar nooit echt tussen heb gezeten.”
(Marco, I2-R68)

Ook maken sommige respondenten onderscheid tussen Nederlandse en Molukse vrienden. Respondenten kennen hun Molukse vrienden voornamelijk via de Molukse wijk en de lagere school. Tijdens de lagere schoolperiode kreeg de meerderheid van de respondenten te maken met hun ‘anders-zijn’. Sommige respondenten werden als anders gezien door Molukkers terwijl anderen zich juist anders voelden door Nederlanders. In dit laatste geval gaven zes respondenten aan dat dit kwam vanwege hun kleurtje. De meeste respondenten hebben dit echter niet als vervelend ervaren en sommigen gaven aan dat ze trots waren op hun Molukse afkomst ondanks dat ze hierdoor het gevoel kregen anders te zijn.

5.1.3 Opvoeding

Hoe respondenten zijn opgevoed bleek ook een grote rol te spelen in hun Molukse identiteit. De meest voorkomende woorden die respondenten gebruiken om hun opvoeding te beschrijven waren vrij (3), niet streng (2), streng maar rechtvaardig (2), streng (2) en warm (2). Hierin maakten sommige respondenten een onderscheid of vergelijking tussen een Molukse of Nederlandse opvoeding.

“heel veel gewoontes zijn wel gewoon direct overgenomen ehm nou bijvoorbeeld Nederlanders zijn veel merk ik zijn veel meer nuchter dan ik ben eh ik heb alles over bijgeloof enzo meegekregen weet je wel en eh ja dat hoort er wel bij maar je merkt dan wel als je met Nederlanders praat dat dat een hele andere opvoeding was.”
(Casper, I6-R49)

Zeven respondenten geven aan dat ze Molukse normen en waarden hebben meegekregen zoals het respect hebben voor ouderen, het belang van familierelaties en met twee woorden spreken. Ook geven veel van de respondenten aan dat ze bang zijn dat de Molukse cultuur en het verhaal verloren gaat door gemengde relaties met Nederlanders en het feit dat steeds meer Molukkers

‘vernederlandsen’. Vijf respondenten vinden het belangrijk dat bepaalde Molukse cultuurelementen worden meegegeven aan hun (toekomstige) kinderen, de vierde generatie.

“Ik wil weten dat zij weten waar ze vandaan komen dat wil ik doorgeven ik wil laten zien waar we vandaan komen en wat voor volk wij zijn dan hoort daar onder andere de taal bij als ze oud genoeg zijn dan wil ze wel een keer meenemen naar Maluku voorlezen uit Molukse boeken om ja van dat soort dingen dat ze meekrijgen van ja ik ben Molukker en daar kan ik trots op zijn.” (Casper, I6-R121)

Daarnaast was vaker sprake van een Molukse opvoeding bij jongeren waarvan beide ouders Moluks zijn dan bij jongeren waarvan één ouder Moluks is. De vier respondenten met twee Molukse ouders identificeren zich sterk met hun Molukse afkomst. Bij de overige respondenten met één Molukse ouder varieerde dit sterk.

5.1.4 Taal

Niet alleen zijn sommige participanten bang dat de Molukse cultuur verloren gaat, maar dit geldt ook voor de taal. Alhoewel er niet direct is gevraagd naar taal, haalden zes respondenten de Maleise taal aan waarvan vijf zeggen zich verstaanbaar te kunnen maken in het Maleis. Drie respondenten zijn tweetalig opgevoed en spreken het met hun ouders en familie, anderen spreken het met Molukse vrienden. De meeste respondenten die zich verstaanbaar kunnen maken in het Maleis geven echter wel aan er moeite mee te hebben. Sommige respondenten schamen zich wel eens om Maleis te spreken omdat ze het in hun ogen niet goed genoeg beheersen. Alle respondenten haalden tijdens de gesprekken verschillende Maleise woorden aan (zie tabel 4).

Tabel 4. Maleise woorden (zie toelichting Maleise woorden in bijlage 5).

Categorieën	Maleise woorden
Gebruiken & Symbolen (25)	Kampong (19), Pela (3), Akar bahar (1), Menu Muria (1), notta (1)
Eten & drinken (12)	Namu namu (2), atjar (1), katan (1), lemper (2), nasi goreng (1), nasi koening (1), rendang (1), soato (1) thee susu (1), toko melati (1)
Muziek & Dans (5)	Gandong e (2), Tifa (2), Jospan (1)
Religie (5)	Siddi (5)
Nationaliteit (4)	Belandas (2), Maluku (2)
Overig (3)	Satudarah (2), Pestas (1)

5.1.5 Cultuur

Wat het Moluks zijn inhoudt in Nederland wordt naast het samenzijn met familie of andere Molukkers, vaak uitgedrukt in culturele aspecten van hun Molukse identiteit. Belangrijke aspecten die worden genoemd zijn Moluks eten, muziek, geschiedenis, taal, religie, bijgeloof, respect voor ouderen en met twee woorden spreken. De belangrijke rol die eten inneemt, is ook te zien aan de verscheidenheid aan Maleise woorden die respondenten hiervoor aanhaalden (zie tabel 4). Hierbij geven respondenten aan eten belangrijk te vinden en zeggen gevarieerd te eten met name Nederlands, Moluks of Italiaans. Vijf respondenten geven aan Moluks te kunnen koken en hebben dit meestal geleerd van hun oma of moeder. De overige vijf respondenten geven aan niet Moluks te kunnen koken maar drie van hen hebben plannen om op kookles te gaan bij een familielid. Ook het geloof kwam regelmatig ter sprake, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen religie en bijgeloof. Het Maleise woord *siddi* (belijdenis) werd vijf keer aangehaald. Drie van de tien respondenten geven aan christelijk te zijn waarvan twee belijdenis hebben gedaan bij een Molukse kerk. Zeven respondenten geven aan dat religie nu geen rol meer speelt maar dat ze wel religieus zijn opgevoed. De meerderheid van de

respondenten gingen tevens naar een christelijke basisschool. Daarnaast deelden vier respondenten hun ervaringen met bijgeloof wat ze toeschrijven als iets wat bij de Molukse cultuur hoort.

5.1.6 Molukse gebeurtenissen

Gebeurtenissen waarbij Molukkers samenkomen zijn Molukse feestdagen of herdenkingen. Zo haalden zeven respondenten in totaal elf keer de RMS of 25 april (proclamatie dag) aan waarvan slechts één respondent gaf aan zich met de RMS te identificeren. Daarentegen zeiden twee andere respondenten zich niet te identificeren met de RMS. De overige respondenten vertelden dat de RMS hen tijdens hun jeugd bewust heeft gemaakt van hun Molukse identiteit omdat familieleden, kennissen of vrienden hiermee bezig waren. Daarnaast werd de treinkaping vijf keer aangehaald door vijf verschillende respondenten. De treinkaping werd zonder toelichting genoemd. Doordat ze geen toelichting gaven wordt verondersteld dat de interviewer hiervan op de hoogte is en wordt de suggestie gewekt dat de treinkaping gezien wordt als gemeenschappelijke kennis. Ook werden de treinkapingen vluchtig aangehaald zonder er te diep op in te gaan dat suggereert dat het voor hen geen grote rol speelt in hun Molukse identiteitsbeleving.

5.1.7 Vragen over Moluks-zijn

Op de vraag: “wanneer werd je je bewust van je Molukse afkomst?”, werden meerdere redenen per respondent aangehaald (zie tabel 5). Drie respondenten vertelden dat ze zich bewust werden van hun Molukse identiteit doordat ze als anders werden gezien in hun kindertijd, waarvan twee specifiek aangaven dat dit op school was. Negen respondenten geven aan dat het bewustzijn van hun Molukse identiteit plaatsvond in hun kinder- of pubertijd, slechts één geeft aan dat het bewustzijn kwam als jongvolwassene. Verder liepen de antwoorden zeer uiteen (zie tabel 5).

Tabel 5. Vraag-antwoord: bewustzijn Molukse afkomst

Wanneer werd je je bewust van je Molukse afkomst?	Frequentie (15)
Altijd al	1
Anders-zijn	3
Demonstraties Den Haag	2
Maleise taal	2
Molukkers op tv	1
Molukse feesten	1
Molukse vlaggen op RMS dag	3
Theaterstuk over Molukkers	1
Werd thuis over gesproken	1

Daarnaast zijn er op vier verschillende manieren vragen gesteld die inzicht geven in hun Molukse identiteitsbeleving (zie bijlage 6). Verschillende respondenten wijzen erop dat ze zich in sommige situaties meer Moluks voelen dan in andere situaties. Wanneer ze samen zijn met familie en Molukkers in het algemeen voelen zij zich het meest Moluks. Daarnaast haalden respondenten verscheidene elementen aan om hun Molukse identiteit te omschrijven. Sommige respondenten geven ook aan dat het een gevoel of een *mindset* is en vinden het moeilijk om te omschrijven wat voor hen Moluks zijn inhoudt.

“Het is niet iets waar je dagelijks mee bezig bent het is ook niet iets wat je denk ik per se kan benoemen of kan opschrijven het is het gevoel.” (Nabil, I9-R111)

Een aantal respondenten maken ook een onderscheid tussen ‘echte’ of ‘minder echte’ Molukkers. Zij maken dit onderscheid vooral op basis van het handhaven van de culturele gewoontes, de kennis van de geschiedenis en het spreken van het Maleis.

“Hoe moet ik dat omschrijven weet je kijk mijn gevoel zegt als ik naar mijn gevoel luister dan zou ik zeggen ik ben Moluks maar voor andere mensen die echt gewoon echt heel traditioneel zijn echt opgegroeid zijn in de Molukse gemeenschap die *siddi* hebben gehad die doop enzo dat heb ik allemaal niet gehad weet je maar ik vind niet dat ik daardoor minder Molukker ben ik vind Molukker zijn is een gevoel en een soort mindset tuurlijk is het een bepaalde levensstijl maar ik denk dat het vooral meer een mindset is daar ben ik meer van overtuigd.” (Patrick, I4-R68)

5.1.8 Toegeschreven identiteit

Ook vertelden acht respondenten over hoe anderen hun identiteit toeschrijven. De meerderheid van de respondenten geven aan dat mensen ze een andere identiteit toeschrijven. Andere Molukkers herkenden hen daarentegen vaak wel als Molukker. Het dragen van een Molukse achternaam bleek daarin een belangrijke rol te spelen. De meest voorkomende toegeschreven identiteiten zijn Surinaams, Turks en Braziliaans (zie tabel 6).

Tabel 6. Toegeschreven identiteiten

Surinaams (4), Turks (3), Braziliaans (3), Indonesisch (2), Marokkaans (2), Antilliaans (1), Cubaans (1), Curaçaoënaar (1), Ecuadoraans (1), Hindoeestaans (1), Indiaas (1), Iraans (1) Irakees (1), Midden-Oosten (1), Pakistaan (1), Spaans (1), Sir Lankaans (1), Syriër (1), Zuid-Amerikaans (1)
--

5.2 Terminologie analyse

Nu tijdens de inhoudsanalyse in is gegaan op *wat* er is gezegd, zal in de komende twee analyses - in paragraaf 5.2 en 5.3 - bestudeerd worden *hoe* iets gezegd wordt. In deze paragraaf wordt een terminologie analyse uitgevoerd waarin wordt gekeken hoe de participanten zichzelf impliciet beschrijven. Dit wordt gedaan door naar talige constructies te kijken. Op deze wijze kan namelijk bloot worden gelegd hoe derde generatie Molukkers hun identiteit construeren.

5.2.1 Gecategoriseerde termen

De participanten halen diverse termen aan om te refereren naar zichzelf of om een gemeenschappelijke identiteit aan te duiden. Er bestaan natuurlijk heel veel manieren waarop men zichzelf kan beschrijven. Respondenten zeggen bijvoorbeeld ook: “ik ben 40 jaar oud” of “ik ben een gebiedsmakelaar” of zoals iemand zei: “ ik ben gewoon mezelf”. Voordat deze analyse wordt uitgevoerd moet benadrukt worden dat een individu vanzelfsprekend niet alleen bestaan uit aspecten gerelateerd aan etniciteit of afkomst maar uit meerdere aspecten. Omdat dit onderzoek echter inzicht wil krijgen in de Molukse identiteitsbeleving zal daarop gefocust worden. De tabellen in deze paragraaf tonen alle termen die verschenen zijn met de samenstellingscombinatie van een persoonlijk voornaamwoord in combinatie met een vervoeging zoals ‘ik ben’ of ‘wij voelen’. In het geval van hun Molukse identiteit komen een aantal patronen naar voren die worden ingedeeld in vijf categorieën: etnische termen, raciale termen, contrasterende termen, uiterlijke kenmerken, religieuze termen en politieke termen (Kok Luís, 2017).

5.2.2 Gebruikte termen tijdens de gesprekken

De eerste categorie betreft etnische termen, dit zijn woorden die een etnische connotatie bevatten (zie tabel 7). Termen die onder Moluks vallen worden het vaakst genoemd. Aangezien dit onderzoek gaat over 'de' Molukse identiteitsbeleving en een aantal vragen ook gericht waren om wat te vertellen over hun Molukse identiteit (zie topiclijst in bijlage 3) is dit geen verrassende uitkomst.

Tabel 7. Etnische termen

Etnische termen	Participanten (10)	Frequentie (47)
Molukse identiteit		
Moluks/Molukker(s)/half Moluks/50% Moluks	10	30
Nederlandse Identiteit		
Nederlands/Nederlander	5	8
Vernederlandst	3	3
Andere etnische termen		
Derde generatie	3	3
Een beetje Javaans	1	1
Papuas-Moluks	1	2

De tweede categorie betreft termen die een raciale connotatie bevatten. Deze termen werden op één respondent na alleen aangehaald door respondenten met een gemengde etnische afkomst. De termen zijn zeer divers waarvan de meerderheid slechts één keer zijn genoemd (zie tabel 8).

Tabel 8. Raciale termen

Raciale termen	Participanten (10)	Frequentie (9)
De enige halfbloedjes	1	2
Drie kwart	1	1
Dubbelbloed	1	1
Geen halfbloedje	1	1
Indisch bloed	1	1
Moluks bloed	1	1
Multicultureel	1	1
Nederlands bloed	1	1

In de vierde categorie vallen contrasterende termen die een verschil markeren, meestal met Nederlanders. De termen 'anders' en 'trots' werden met zes keer het vaakst genoemd door vier participanten. Ook werd 'nooit/niet anders' vijf keer aangegeven door vier participanten. Dit valt te verklaren door de vraag die de onderzoeker stelde: "kun je mij vertellen of je je ooit anders hebt gevoeld in Nederland door je Molukse afkomst?" Ook deelden respondenten hun ervaringen met anders zijn wanneer de onderzoeker vroeg of ze iets kunnen vertellen over hun lagere schoolperiode. De term 'trots' werd op verschillende momenten aangehaald in het gesprek en het woord kwam niet voor in een vraag. Toen de vraag "speelde je Molukse afkomst en identiteit ook een grote rol in je opvoeding?" werd gesteld antwoordde Nabil bijvoorbeeld:

"Als je dan kijkt naar de Molukse cultuur en identiteit wat ik ook heel erg mee heb gekregen is trots weet je dat je nooit moet vergeten waar je vandaan komt en hoe rijk en succesvol je ook wordt weet je vergeet Maluku nooit." (Nabil, I9, R54)

Respondenten gebruikten termen om zich te onderscheiden van Nederlanders, zoals 'buitenbeentje', 'enige Molukker' en 'allochtoon'. Enkele termen laten echter ook zien dat ze zich anders voelden dan

Molukkers, zoals de term 'verwesterd'. De woorden 'allebei of beide' geven aan dat deelnemers zich identificeren met twee ethniciteiten. De termen in deze categorie lopen daarnaast zeer uiteen omdat veel termen zijn aangehaald door verschillende participanten. De meest genoemde termen zijn 'anders' en 'trots' (zie tabel 9).

Tabel 9. Contrasterende termen

Contrasterende termen	Participanten (10)	Frequentie (52)
Allebei/beide	3	3
Allochtoon	1	1
Andere achtergrond	1	1
Anders	4	10
Blij om geen normale Nederlander te zijn	1	1
Buitenbeentje	1	4
Buitengesloten	1	1
Enige buitenlanders	1	1
Enige Molukker	2	3
Geen Nederlander	1	1
Geen/weinig verschil	1	1
Meer Moluks dan Nederlands	1	1
Niet indo	1	2
Niet minder dan een ander	1	1
Niet Moluks	1	1
Nooit een buitenbeentje	1	1
Nooit/niet anders	6	8
Trots (om Moluks te zijn)	4	10
Verwesterd	1	1

Ook omschreven vier participanten zichzelf aan de hand van uiterlijke kenmerken (zie tabel 10).

Tabel 10. Uiterlijke kenmerken

Uiterlijke kenmerken	Participanten (4)	Frequentie (5)
De enige met donkerbruin haar	1	2
De enige die geen kroeshaar heeft	1	1
Kleurtje	1	1
Licht	1	1

Gelovige termen bestaan enerzijds uit religie en anderzijds uit bijgeloof. Naast religie bleek bijgeloof ook een rol te spelen in de identiteitsbeleving van de respondenten. Vier respondenten deelden hun ervaringen met bijgeloof en gebruikten daar verschillende termen voor (zie tabel 11). Tevens werd "ik ben" veertien keer gevolgd door een religieuze term. Religieuze termen werden naast als antwoord op de vraag: "ben je religieus?" ook zelf aangehaald zonder dat de interviewer ernaar vroeg. De term 'christelijk' is drie keer genoemd door twee participanten. De overige termen werden slechts één keer genoemd (zie tabel 11).

Tabel 11. Gelovige termen

Gelovige termen	Participanten (10)	Frequentie (18)
Religie		
Atheïst	1	1
Christelijk	2	3
Christelijk opgevoed	2	2
Niet per se gelovig	1	1
Niet religieus	2	2
Religieus	1	1
Religieus opgevoed	4	4
Bijgeloof		
Ben er niet gevoelig voor	1	1
Bijgelovig	1	1
Niet spiritueel	1	1
Te nuchter	1	1

Daarnaast werden twee politieke termen aangehaald. Een participant omschrijft zichzelf als een 'RMS'er' en een andere participant geeft daarentegen aan zich niet te identificeren met de RMS (zie tabel 12).

Tabel 12. Politieke termen

Politieke termen	Participanten (2)	Frequentie (2)
RMS'er	1	1
Sta niet voor RMS	1	1

5.3 Perspectiefanalyse

Nu inzicht is verkregen in de inhoud van de gesprekken en de manier waarop de respondenten zichzelf omschrijven zal tot slot aandacht worden besteed aan de interactie tussen de respondent en de interviewer. De onderzoeker behoort tot dezelfde categorie als de participanten. Beide partijen brengen hun eigen culturele achtergrond en ervaringen mee in het gesprek en daar zal in deze paragraaf aandacht aan worden besteed. De culturele achtergrond van de onderzoeker is zowel Nederlands als Moluks. Ook is dit zichtbaar in het uiterlijk en de achternaam van de onderzoeker en daarmee wordt verwacht dat de participanten dit weten zonder dat de etnische afkomst van de onderzoeker van tevoren is aangekondigd. Verwacht wordt dat dit invloed heeft op de manier hoe respondenten praten over hun ervaringen en welke perspectieven zij innemen. Zoals in het theoretisch kader is beschreven zijn er drie stappen in het perspectiveringsproces: generaliseren, perspectiveren en contrasteren van culturen (Ten Thije, 2006).

5.3.1 Perspectiveren

Tijdens de gesprekken zijn voornamelijk perspectiveringen en contrasteringen terug te zien. Bij perspectiveringen wordt Nederland vaak gebruikt als culturele standaard en norm. De spreker veronderstelt dat Nederland de culturele standaard is voor de interviewer en daarmee wordt een gemeenschappelijke identiteit geconstrueerd. Dit wordt duidelijk door het veelvoudige gebruik van het woord 'gewoon' dat verwijst naar Nederland, Nederlands of Nederlander. In alle gesprekken refereert het woord 'gewoon' dertig keer naar Nederland en veertien keer naar Moluks (zie bijlage 7). De zinsconstructie gewoon + Nederland staat in alle gevallen tegenover Moluks. Maarten zegt bijvoorbeeld: "mijn vader heeft een Molukse afkomst en mijn moeder is gewoon Nederlands".

Hiermee impliceert hij dat 'gewoon Nederlands' overeenkomt met de norm en dat Molukker zijn daar tegenover staat. In vier van de veertien gevallen staat 'gewoon Moluks' echter niet tegenover Nederland maar tegenover Indonesië. Zo zegt Thamara bijvoorbeeld: "mijn opa is dan gewoon Moluks en mijn vader is kwart Javaans". Naast het perspectiveren wordt ook vaak gecontrasteerd. Respondenten maken vaak vergelijkingen tussen Molukse en Nederlandse culturele gewoontes. Wanneer de interviewer bijvoorbeeld vroeg of een respondent iets kan vertellen over zijn of haar vriendenkring dan werd vaak de Nederlandse en Molukse vriendenkring besproken als zijnde twee aparte groepen. Daarnaast werd vaak de suggestie gewekt dat 'de' Molukse en Nederlandse cultuur wezenlijk van elkaar verschillen. Het volgende voorbeeld komt uit een interview van Deborah waarin gevraagd werd iets te kunnen vertellen over haar opvoeding.

"Ehm ja ik ben best wel ehm op het gebied van religie wel vrij opgevoed dat was gewoon je krijgt er wat van mee en je mag zelf bedenken wat je ermee gaat doen ehm verder ben ik wel meer met de Molukse cultuur opgegroeid dan met de Nederlandse cultuur en eh ik denk dat dat te maken heeft dat mijn opa en oma van mijn Nederlandse kant mijn oma heb ik niet gekend die was al heel vroeg overleden en mijn opa die zat op zee en die was ook vroeg overleden en mijn vader die kende mijn moeder al vanaf dat ze zestien waren dus mijn vader was ook altijd bij hun zegmaar en hij was ook vrienden met mijn ooms dus dan trek je ook sowieso meer naar die kant toe als je aan de andere kant eigenlijk niet zoveel meer hebt dus ik denk dat ik wel meer Moluks ben opgevoed dan Nederlands ja". (Deborah, I5, R14)

Doordat Deborah zegt: "ik denk dat ik wel meer Moluks ben opgevoed dan Nederlands" wordt de suggestie gewekt dat voor haar de Molukse en Nederlandse cultuur naast elkaar bestaan en dat het niet mogelijk is dat deze twee culturen samengaan. Dit komt ook naar voren in de volgende uitspraak:

"In de puberteit was ik wel een beetje aan het switchen ben ik nou een Molukker ben ik nou een Nederlander" (Casper, I7, R109)

Naast het contrasteren met Nederlanders doen sommige respondenten dit ook met andere Molukkers in Nederland of Molukkers op de Molukken. In dit laatste geval wordt dit ook talig duidelijk door de woorden 'daar' en 'hier'. Waarin 'daar' refereert naar 'Molukkers op de Molukken' en 'hier' naar 'Molukkers in Nederland'. Dit kan ook worden gezien door het gebruik van het persoonlijke voornaamwoord 'wij'.

"Dat kunnen wij ons niet voorstellen weet je wij maken ons druk van eh zullen we nog een Mastertje achter ons hbo aan doen nee maar snap je en dan lopen wij te klagen maar dat is natuurlijk allemaal ja.." (Nabil, I9, R60)

"wij zijn met mijn vader naar de kampong gegaan en zijn we wel naar mijn moeders kampong gegaan maar dat was dan wel anders als je met je moeder gaat naar haar kampong zeg maar dus dat was wel een beetje allemaal emotioneel zeg maar en ook nog omdat wij de eerste kleinkinderen waren van mijn (..) zeg maar dat die voor het eerst op Tanimbar waren die mensen helemaal blij dat we daar kwamen dat was echt leuk en dan kwam je daar een beetje in het huis te kijken en dan zie je daar foto's van oh ze lijkt wel op mijn nichtje in Nederland dat soort dingen zijn dan wel herkenbaar en dan als je daar komt gaan ze dan zo'n feest houden omdat je vanuit Nederland komt met eten en zo" (Taira, I10-R104)

Hierin markeert Taira door het gebruik van talige constructies een onderscheid tussen haar familie op de Molukken en haar familie in Nederland. Met het gebruik van het persoonlijk voornaamwoord 'wij' verwijst ze naar haar familie in Nederland die zoals ze zelf zegt 'vanuit Nederland' komt. Met de woorden 'die mensen' en 'daar' verwijst ze naar haar familie op de Molukken. Hieruit kan opgemaakt

worden dat de respondent haar familie op de Molukken in deze sociale context als de outgroup beschouwd en haar familie in Nederland als de ingroup.

Wanneer de respondenten in termen van 'wij' spreken, hebben ze het dus soms over 'wij Molukkers' ten opzichte van Molukkers op de Molukken of andere Molukkers in Nederland. Ook spreken ze over 'wij Molukkers' ten opzichte van Nederlanders of andere etnische Minderheden.

Naast deze voorbeelden van perspectiveringen en contrasteringen waren er ook andere uitspraken waarin dit naar voren kwam. In onderstaand voorbeeld werd aan de respondent gevraagd of er nog iets is wat nog niet is besproken maar wat wel een rol speelt in zijn Molukse identiteit.

- 81 R: Ehm nee ja mijn homoseksualiteit misschien dat kan hoe dat opgevangen wordt in de Molukse cultuur want dat is natuurlijk nog heel verschillend
- 82 I: Ja hoe..
- 83 R: Nou bij mijn familie is het gelukkig wel gewoon goed geaccepteerd maar ik zie in sommige andere gevallen dat het bij 'echte Molukkers' ik doe aanhalingstekens bij echt Molukkers dat het daar minder geaccepteerd wordt ja en dat je dan ook wel dat kan dat je uit de familie gezet kan worden ja denk ik" (Maarten, I3-R83-85)

In bovenstaand voorbeeld zijn de drie stappen van het perspectiveringsmodel (Ten Thije, 2006) terug te zien. Door te generaliseren wordt de kennis over de eigen groep beschreven als zijnde een culturele standaard. Het generaliseren is terug te zien in de eerste zin waar hij zegt: "Ja mijn homoseksualiteit misschien dat kan hoe dat opgevangen wordt in de Molukse cultuur want dat is natuurlijk nog heel verschillend." Hiermee impliceert hij dat homoseksualiteit niet altijd algemeen geaccepteerd wordt in de Molukse cultuur en kaart dit aan als een 'standaard probleem'. Door het gebruik van het woord 'natuurlijk' doet vermoeden dat dit algemeen bekend is in de collectieve groep waar hij zelf ook onderdeel van is, namelijk Molukkers. Deze uitspraak doet hij zonder een toelichting te geven aan de ontvanger, waarmee hij veronderstelt dat de onderzoeker op de hoogte is van deze culturele standaard. Meerdere respondenten maken gebruik van deze eerste stap door te refereren naar hoe het standaard gaat bij 'de Molukse gemeenschap' of in 'de Molukse cultuur'. Vervolgens gaat hij over naar de tweede stap perspectiveren dat naar voren komt in de uitspraak: "nou bij mijn familie is het gelukkig wel gewoon goed geaccepteerd." Door te perspectiveren wordt de culturele kennis tegenover de culturele standaard van de ander gezet. Door het gebruik van het woord 'gewoon' impliceert hij dat acceptatie van homoseksualiteit bij zijn familie de standaard is en houdt hij hiermee rekening met de denkbeeldige Ander waarbij het wellicht niet de standaard is. Vervolgens zegt hij: "maar ik zie in sommige andere gevallen dat het bij 'echte Molukkers' minder geaccepteerd wordt". Hiermee contrasteert hij zijn perspectief tegenover het perspectief van de ander. Door het gebruik van de woorden 'echt Molukkers' impliceert hij dat zij een groep vormen waar hij geen deel van uitmaakt en is in dit geval het perspectief van de ander. In dit gesprek kan dan ook worden opgemaakt dat hij feitelijk gezien tot de groep Molukkers hoort, maar zich daar niet per se mee identificeert.

5.3.2 Culturele voorkennis

In de perspectiefanalyse is te zien dat vooral de tweede stap van het perspectiveringsmodel (Ten Thije, 2006) en het gebruik van het persoonlijke voornaamwoord 'wij' bijdraagt aan het construeren van een gemeenschappelijke identiteit tussen de respondenten en de onderzoeker. Een ander element dat bijdraagt aan het creëren van een gemeenschappelijke identiteit is de manier waarop culturele voorkennis wordt gedeeld. Tijdens een gesprek maken sprekers een inschatting van de culturele

voorkennis van de hoorder. Dit werd tijdens de gesprekken op twee manieren gedaan. Ten eerste haalden respondenten gebeurtenissen uit het verleden aan zoals RMS, 25 april en treinkaping zonder het geven van een toelichting. Daarnaast gebruikten de respondenten ook code switching. Bij code switching gebruikt een spreker twee (of meer) talen tegelijkertijd, vaak binnen één uiting (Backus et al., 2013). De respondenten haalden af en toe Maleise woorden aan terwijl het interview in het Nederlands werd afgenomen. In slechts drie van de 54 keer gebruikten zij de Maleise woorden met een vertaling of toelichting. Dit wekt de suggestie dat de respondenten veronderstellen dat de hoorder over deze culturele kennis beschikt, dat zorgt voor het construeren van een gemeenschappelijke identiteit. In onderstaand voorbeeld vroeg de onderzoeker naar de afkomst van haar ouders.

“Ja ehm ja oorspronkelijk komt ze uit Tanimbar maar eh zeg maar van de Kampong is mijn oma naar Ambon verhuisd en eh ja iedereen woont op Ambon zeg maar.”
(Taira, I10-R18)

Taira gebruikte het Maleise woord kampong (dorp) zonder het geven van een toelichting. Later in het gesprek haalden ze het nog meerdere keren aan, ook zonder toelichting. De onderzoeker heeft vooraf niet geëxpliciteerd dat ze een Molukse afkomst had, maar vanwege haar uiterlijk en achternaam wisten de respondenten waarschijnlijk dat de onderzoeker een Molukse afkomst had en dus tot de ingroup behoorde. Slechts één keer werd een vertaling gegeven voor het woord siddi (belijdenis).

“Zes/ zeven jaar geleden heb ik dus siddi gedaan dus belijdenis dat heb ik in Farmsum gedaan en dat was dus voor mij ook een bewuste keuze om zegmaar echt god ja Jezus te willen volgen denk ik zo heb ik dat ervaren ja voor mij is die stap ook eh zegmaar eh dat ik zegmaar volwaardig lid ben geworden van de Molukse kerk”
(Thomas, I7-R12)

Deze respondent was op de hoogte van de afkomst van de onderzoeker maar kende de onderzoeker – in tegenstelling tot acht andere respondenten - niet persoonlijk. Wat de reden hiervoor is kan niet met zekerheid worden vastgesteld. De respondent had vervolgens meer Maleise woorden aangehaald, dit keer zonder toelichting. Omdat hij de onderzoeker niet kende doet vermoeden dat hij niet goed kon inschatten wat voor culturele voorkennis de onderzoeker had en daarom voor de zekerheid het woord vertaalde.

6. Discussie

In dit hoofdstuk worden de bevindingen van dit onderzoek tegen de achtergrond van de literatuur besproken. De identiteitsconstructie van de respondenten zijn langs drie wegen blootgelegd in dit onderzoek en worden langs de lijnen van het theoretisch kader besproken. De bijbehorende deelvragen waren als volgt:

- 1) Welke invulling geven derde generatie Molukkers aan hun Molukse identiteit?
- 2) Welke termen gebruiken derde generatie Molukkers in Nederland voor zelfidentificatie?
- 3) Vanuit welk perspectief vertellen derde generatie Molukkers in Nederland over hun Molukse identiteit?

6.1 Vormen van identiteit

Voor de eerste generatie Molukkers in Nederland speelde hun religieuze identiteit een grote rol. Geloofsovertuiging speelde ook bij de tweede generatie een grote rol, maar maakte daarnaast ook plaats voor een politieke identiteit (Rinsampessy, 1992). De resultaten uit dit onderzoek wijzen uit dat er geen eenvoudige zelfdefinitie te geven is aan derde generatie Molukkers in Nederland. Zij construeren hun identiteit op verschillende wijzen. Respondenten haalden verschillende elementen aan waarin hun religieuze, politieke, etnische, sociale, culturele en collectieve identiteit samenkomen. Er kan wel worden gesteld dat waar de religieuze en politieke identiteit bij de eerste en tweede generatie een centrale rol speelde, dit in mindere mate geldt bij de derde generatie respondenten uit dit onderzoek. Wat opvallend was is de wisselwerking tussen de individuele en collectieve identiteit bij de respondenten. Deze twee zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hoe de verschillende vormen van identiteit terugkomen in de Molukse identiteit van de respondenten zullen hieronder worden aangekaart.

6.1.1 Religieuze & politieke identiteit

Slechts drie van de tien respondenten gaven aan religieus te zijn. In de terminologie analyse is ook terug te zien dat sommige respondenten zichzelf omschreven als religieus of christelijk en de anderen als atheïst of niet-religieus. Ondanks dat religie geen rol meer speelt in het leven van zeven respondenten gaven zij echter wel aan dat ze religieus zijn opgevoed. Dit valt te verklaren door de grote rol die geloof speelde voor de eerste generatie, die overgebracht is op de tweede en vervolgens op de derde generatie. De politieke identiteit speelt in veel mindere mate een rol bij de derde generatie in vergelijking tot de tweede generatie. Tijdens de interviews is er niet gevraagd naar de rol van politiek op hun identiteit maar de RMS werd zeven keer zelf aangehaald waarvan twee nadrukkelijk aangaven zich niet te identificeren met de RMS. Slechts één respondent gaf aan dat de RMS invloed heeft in zijn dagelijks leven. Deze respondent geeft echter een andere invulling aan de RMS dan de eerste en tweede generatie. Voor de eerste en tweede generatie stond de RMS voornamelijk symbool voor het streven naar een terugkeer naar een onafhankelijke republiek terwijl Molukse jongeren een andere betekenis geven aan de RMS, waarin ze niet streven naar een terugkeer, maar zich meer inzetten vanuit Nederland voor de Molukkers op de Molukken (Rinsampessy, 1992). Dit komt overeen met de ideologie van de respondent die aangaf zich tot op heden te identificeren met de RMS. De overige respondenten vertelden dat de RMS hen tijdens hun jeugd bewust heeft gemaakt van hun Molukse identiteit omdat familieleden, kennissen of vrienden hiermee bezig waren maar lijkt verder geen rol meer te spelen in hun Molukse identiteit. Hierbij is ook een verschuiving van cultuurelementen waar te nemen waarbij de RMS nog wel bekend is, maar het nauwelijks nog een

functie vervult (Rinsampessy, 1992). Een religieuze en politieke identiteit spelen bij sommige respondenten zodoende nog een rol in hun identiteitsbeleving, maar krijgt op een andere manier vorm als bij de eerste en tweede generatie Molukkers in Nederland.

6.1.2 Etnische & culturele identiteit

Net als bij de tweede generatie Molukkers in Nederland, speelt de etnische identiteit ook een rol onder derde generatie Molukkers (Rinsampessy, 1992). Uit de terminologie analyse kwam naar voren dat participanten zich identificeren met beide etnische groepen (Moluks of Nederlands) die in verschillende situaties worden ingezet. Hieruit blijkt dat hun identiteit veranderlijk en contextafhankelijk is (Holliday et al., 2010). In een onderzoek van Van Slooten (1997) kwam naar voren dat de etnische achtergrond van de ouders een grote rol spelen in de identiteitsbeleving van hun kinderen. Onder de tweede generatie was de meerderheid getrouwd met een Nederlandse partner (Beets et al., 2002) en deze trend lijkt door te zijn gezet naar de derde generatie. Zes van de tien respondenten hebben een relatie waarvan vijf een Nederlandse partner hebben. Er was vaker sprake van een Molukse opvoeding bij jongeren waarvan beide ouders Moluks zijn dan bij jongeren waarvan één ouder Moluks is. Uit een eerder onderzoek van Van Slooten (1997) kwam naar voren dat jongeren met twee Molukse ouders zich meer Moluks dan Nederlands bleken te voelen terwijl jongeren met één Molukse ouder zich meer Nederlands voelen dan Moluks. Dit kan deels bevestigd worden, alle vier respondenten in dit onderzoek met twee Molukse ouders identificeren zich sterk met hun Molukse afkomst. Bij de overige respondenten met één Molukse ouder varieerde dit sterk. In de inhoud- en perspectiefanalyse kwam naar voren dat drie respondenten zich meer identificeren met Nederlands zijn terwijl de andere drie zich daarentegen meer identificeren met Moluks zijn. De opvoeding van de ouders speelde daarin een grote rol. Wanneer een van de ouders met een Molukse achtergrond namelijk niet meer in beeld was tijdens hun jeugd, voelden zij zich op latere leeftijd ook minder verbonden met hun Molukse afkomst. De basis van een Molukse identiteit lijkt dus te worden gelegd tijdens de opvoeding en heeft effect op de manier hoe respondenten hun Molukse identiteit op latere leeftijd beleven. Alhoewel de tweede generatie streng en gedisciplineerd zijn opgevoed (Rinsampessy, 1992), ervaren derde generatie Molukkers dit in mindere mate. Slechts vier van de tien respondenten hebben hun opvoeding als streng ervaren. Een verklaring kan gezocht worden in het feit dat tweede generatie Molukkers veel werden geconfronteerd met westerse ideeën over de opvoeding van hun kinderen, dat meer gericht is op het uitpraten van problemen (Rinsampessy, 1992). In het onderzoek van Prins (2014) kwam tevens naar voren dat tweede generatie Molukkers turbulente levens hebben geleid. Het onderzoek van Rinsampessy (1992) bevestigt dit en constateerde maatschappelijke problemen onder tweede generatie Molukkers zoals echtscheidingen, verslavingen en financiële moeilijkheden. Dit is ook deels terug te zien in de levensverhalen van de respondenten. Vijf van de tien ouders van de respondenten bleken gescheiden te zijn. Sommige spraken over een 'gebroken familie'. Een van de respondenten gaf aan dat de scheiding van haar ouders mede veroorzaakt was door haar vader die kampte met een gokverslaving. Een andere respondent vertelde over zijn moeilijke relatie met zijn vader die een drugsprobleem had. Hij vertelde tevens dat de trauma's van de eerste generatie worden overgebracht naar de volgende generaties en dat hij dit nog steeds – als lid van de derde generatie - merkt.

Wanneer respondenten meer Moluks zijn opgevoed identificeren zij zich ook meer met aspecten van hun Molukse identiteit. Respondenten haalden veel culturele aspecten aan zoals Moluks eten, muziek, geschiedenis, afkomst, taal, religie, naam, RMS, bijgeloof, respect voor ouderen en met twee woorden spreken. Uit een eerder onderzoek naar de identiteitsbeleving van Molukkers kwam

naar voren dat afkomst, naam, huidskleur, taal, RMS en religie en het Molukse 'wij-gevoel' nog steeds belangrijke factoren zijn in de identiteitsbeleving van Molukkers (De Groot, 2011). Alhoewel al deze elementen ook benoemd zijn door verschillende respondenten uit dit onderzoek lijkt er een trend waar te nemen waarin taal, RMS en religie in mindere mate een rol speelt ten opzichte van de eerste en tweede generatie. Opvallend was dat er een nieuw element naar voren kwam in dit onderzoek, namelijk het bijgeloof. Maar liefst vier respondenten deelden hun ervaringen met bijgeloof en gebruikten daar verschillende termen voor.

Donders (2002) stelt dat iemands culturele identiteit floreert wanneer deze bedreigd wordt. Dit is ook te zien bij de respondenten. Een aantal respondenten gaven aan dat ze bang zijn dat de Molukse cultuur verloren gaat en verklaren dat deze cultuurvervaging komt door gemengde relaties met Nederlanders en het feit dat steeds meer Molukkers 'vernederlandsen'. Sommige respondenten zijn bewust bezig met het behouden van de Molukse cultuur en vinden het belangrijk dat Molukse culturele elementen worden overgedragen aan hun (toekomstige) kinderen, de vierde generatie. Hiermee lijken zij de visie van Jensen et al (2011) te delen namelijk dat hun culturele erfenis makkelijk verloren kan gaan, wanneer deze niet zorgvuldig wordt behouden en beschermd.

6.1.3 Collectieve & sociale identiteit

Ook is er een speciale rol weggelegd voor hun collectieve identiteit. De respondenten uit dit onderzoek haalden verschillende gedeelde attributen aan die volgens hen behoren tot 'de Molukse cultuur'. In de perspectiefanalyse kwamen vaak generalisaties en perspectiveringen naar voren waarbij zowel de Molukse als de Nederlandse cultuur als culturele standaard werden genomen. Wanneer de Molukse cultuur als culturele standaard werd genomen werden er verschillende 'typische Molukse aspecten' aangekaart. Vervolgens contrasteren ze hun individuele identiteit ook met de Molukse cultuur. De culturele gewoontes van 'de Molukse gemeenschap' helpen hen hun Molukse identiteit te bevestigen waarin ze zoeken naar gelijkenissen en verschillen. Tegelijkertijd silhouetteren ze zichzelf tegen Nederlanders om een tegenstelling te schetsen voor wie men niet is (Leerssen, 2015). Er is zodoende een continue wisselwerking tussen de individuele en de collectieve identiteit. Respondenten spreken tevens over dé Molukse cultuur en dé Molukse gemeenschap, als zijnde een collectieve identiteit dat bestaat uit een gedeelde geschiedenis, taal en tradities (Ashmore et al, 2004). Er wordt gerefereerd naar een zogenaamde imagined community dat gecreëerd is door de leden die zichzelf tot deze groep rekenen (Anderson, 2006). De respondenten doen verschillende dingen om hun collectieve identiteit uit te dragen, veel van hen vinden hun gemeenschappelijkheden in het geloof, bij de kerk, familie en muziek waardoor een 'wij-gevoel' wordt gecreëerd.

Daarnaast speelt hun sociale identiteit een grote rol in hun Molukse identiteit. Wanneer zij samen zijn met familieleden of andere Molukkers, voelen zij zich namelijk het meest Moluks. Dit komt overeen met de literatuur. Uit eerdere onderzoeken van Van de Calseijde en De Leur (1997) en Rinsampessy (1992) kwam namelijk naar voren dat de relaties die Molukkers aangaan, invloed hebben op hun identiteitsbeleving; zij voelen zich voornamelijk Moluks omdat zij omgaan met Molukkers. De Groot (2011) bevestigde dit ook in haar onderzoek naar de identiteitsbeleving onder Molukkers. Daarin kwam naar voren dat 'het Molukse wij-gevoel' een belangrijke rol speelt in hun identiteit. Het samenzijn en saamhorigheid zijn ook terugkomende elementen die respondenten aanhaalden in dit onderzoek. Lid zijn van 'de' Molukse gemeenschap is een belangrijke pijler voor het zelfbeeld van de participanten omdat ze bepaalde aspecten van hun identiteiten kunnen ontleenen aan deze groepsidentiteit (Tajfel, 1978). Verkuyten (2010) stelt dat sociale identiteiten tevens gaan over sociale herkenning en erkenning: "anderen moeten jou zien zoals jij jezelf ziet" (p. 91). Respondenten gaven

echter aan dat mensen hen niet altijd zien zoals zij zichzelf zien. De meeste respondenten omschrijven zichzelf als Molukker of Nederlander maar andere mensen schrijven verschillende (afwijkende) identiteiten toe aan hen. Hierdoor ontstaat er een discrepantie tussen het auto-image en het hetero-image dat ons brengt naar het volgende thema: the Other and the Self.

6.2 The Self and the Other

Hoe iemand zijn identiteit beleeft en construeert hangt aan de ene kant af van het zelfbeeld (auto-image) en aan de andere kant van het beeld dat een Ander heeft over jou (hetero-image) en het beeld dat je denkt dat anderen hebben van jou (meta-image) (Leerssen, 2007).

6.2.1 Zelfidentificatie

Identiteit wordt in eerste instantie bepaald door hoe een persoon zichzelf ziet en positioneert (Leerssen, 2015). De respondenten doen zowel aan zelfcategorisatie als aan zelfidentificatie. In de terminologie-analyse is te zien dat participanten verschillende termen aanhaalden om zichzelf te omschrijven die worden ingezet in verschillende sociale contexten. De meeste respondenten definiëren zichzelf als Molukker waarvan vier respondenten aangeven daar trots op te zijn. Sommige respondenten definiëren zichzelf ook als Nederlander. Daarnaast gaven sommige respondenten met een gemengde Moluks-Nederlandse achtergrond aan dat ze zich zowel met Molukkers als met Nederlanders identificeren. Veel van de respondenten – zowel met een gemengde afkomst of een Molukse afkomst – gaven aan geworsteld te hebben met de vraag wie ze zijn: Moluks of Nederlands. Opvallend was dan ook dat de meeste termen die gebruikt zijn om zichzelf te omschrijven, contrasterende termen zijn zoals ‘ik ben anders’ of ‘ik ben niet anders’. Dit was ook te zien in de perspectief analyse; wanneer de respondenten in termen van ‘wij’ spreken, hebben ze het soms over ‘wij Molukkers’ ten opzichte van ‘zij andere Molukkers’ in Nederland of op de Molukken. Ook spreken ze over ‘wij Molukkers’ tegenover Nederlanders of andere etnische minderheden. Een opvallende bevinding uit de perspectiefanalyse is dat er een onderscheid wordt gesuggereerd tussen Molukkers in Nederland en Molukkers op de Molukken. De derde stap van het perspectiveringsmodel (Ten Thije, 2006) werd namelijk mede gebruikt om een contrast te maken tussen de Molukkers ‘hier in Nederland’ en de Molukkers ‘daar op de Molukken’. Ook werd de ene keer ‘de Nederlandse cultuur’ als culturele standaard genomen en de andere keer ‘de Molukse cultuur’. Deze inconsistenties bevestigen dat de respondenten zichzelf op een bepaalde manier presenteren afhankelijk van de sociale context waarin ze zich bevinden (Goffman, 1987). Een persoon kan zodoende in verschillende omgevingen andere aspecten van zijn of haar identiteit tot uiting brengen. Dit is tevens in lijn met de theorieën van Hall & Du Gay (1996) waarin gesteld wordt dat identiteit niet essentieel en stabiel is maar een samenstelling is van verschillende en soms tegenstrijdige identiteiten die worden geconstrueerd in relatie met anderen.

6.2.2 Meervoudige identiteiten

Ook is er in zekere zin sprake van een community of practice. Volgens Cole & Meadows (2013) is identiteit niet iets wat we hebben maar iets wat we doen (p. 128). Hierbij zijn drie componenten van belang bij een community of practice: de leden hebben een gedeelde interesse, onderhandelen samen en hebben een shared repertoire (Wenger & Snyder, 2000). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de Molukse identiteit niet altijd relevant is en tot uiting komt. Wanneer derde generatie Molukkers samenzijn met familie of andere Molukkers, komt hun Molukse identiteit meer tot uiting. Dit past bij een constructivistische opvatting van identiteit dat ervan uit gaat dat identiteit contextafhankelijk is

en tot stand komt in relatie met anderen (Leerssen, 2015). Sommige respondenten gaven aan dat muziek en eten een grote rol spelen in hun Molukse identiteit. Dit zijn gedeelde interesses die vaak in gezelschap van andere Molukkers worden beoefend. Sommige respondenten delen het geloof, en geven invulling aan hun Molukse identiteit door naar de kerk te gaan. Er zijn dus een paar dominante elementen die ze met elkaar delen. Ook taal was een terugkerend onderwerp. De eerste generatie Molukkers in Nederland spraken vloeiend Maleis en beperkt Nederlands. De tweede generatie Molukkers in Nederland spraken thuis veelal Maleis en beheersten deze taal als een spreektaal. Veel tweede generatie Molukkers hadden een achterstand met Nederlands (Veenman 2001, in Steijlen 2017). De respondenten uit dit onderzoek zijn echter voornamelijk met de Nederlands taal opgevoed, slechts drie zijn tweetalig opgevoed waarvan de meesten aangeven zichzelf redelijk verstaanbaar te kunnen maken. Volgens de literatuur vervagen culturele elementen als taal, cultuur en muziek sneller dan eetgewoontes. Het kan zelfs generaties lang duren voordat de jongere generaties hetzelfde dieet volgen als hun autochtone leeftijdsgenoten (Entzinger, 2006 in Besamusca & Verheul, 2010). Dit kan deels bevestigd worden met dit onderzoek. Opvallend was dat de meeste Maleise woorden die respondenten aanhaalden, refereerden naar eten. De meerderheid van de respondenten gaven tevens aan Moluks te kunnen koken of heeft een kookles gepland bij hun moeder of oma. Ondanks deze dominante culturele elementen die steeds terugkomen en een community of practice suggereren, is deze groep ook zeer heterogeen. Respondenten haalden diverse elementen aan waar ze zich mee identificeren, waarvan veel elementen slechts door één enkele respondent is benoemd.

6.2.3 Othering

Nu in is gegaan op het auto-image van de respondenten, wordt gekeken naar de invloed van Othering op hun identiteitsconstructie. Opvallend is dat respondenten vaak hun Molukse culturele gewoontes vergeleken met dat van Nederlanders of andersom, waarmee ze het verschil benadrukten. Dit werd ook duidelijk in de perspectiefanalyse. De tweede stap, perspectiveren en de derde stap contrasteren kwamen veel voor waarbij Nederland vaak als culturele standaard werd aangeduid. Dit deden ze vooral wanneer werd gevraagd iets te kunnen vertellen over hun opvoeding, vriendenkring en lagere schoolperiode. Dit is een logische verklaring omdat "elk zelfbeeld namelijk een ander nodig heeft om zichzelf tegen te silhouetteren, een tegenstelling voor wie men niet is" (Leerssen, 2015, p. 14). In het geval van derde generatie Molukkers in Nederland, valt te verwachten dat ze deze vergelijking maken. Wat echter opviel is dat er een tegenstelling werd gesuggereerd waarin deze twee culturen naast elkaar bestaan. Alsof er een denkbeeldige schaal is waarin je bijvoorbeeld 70% Moluks en 30% Nederlands bent. Er wordt een suggestie gewekt dat je het een of het ander moet zijn en dat er geen ruimte is om een mengelmens te zijn (Breytenbach in Oosterbaan, 2014) waarin deze culturen elkaar overlappen of in elkaar overlopen. Dit duidt op een zero-sum visie op identiteit. Waarbij een persoon zich slechts met één land tegelijk kan identificeren (Slootman & Duyvendak, 2015). In deze tegenstelling wordt Nederland vaak als norm gezien. Dit is terug te zien door het veelvoudige gebruik van het woord 'gewoon' waarmee respondenten meestal verwijzen naar Nederland of Nederlands zijn. Dit werd tevens op impliciete wijze duidelijke gemaakt in de terminologie analyse. Er werden namelijk 52 keer contrasterende termen aangehaald om zichzelf te beschrijven. In de meeste gevallen markeren deze contrasterende termen het verschil tussen Nederlanders en Molukkers. Dit wordt ook wel het cognitieve proces van Othering genoemd waarbij de ingroup van de outgroup wordt onderscheiden (Dervin, 2011). In de meeste gevallen (afhankelijk van de sociale context) refereerden de respondenten naar Molukkers als onderdeel van hun ingroup en Nederlanders als onderdeel van de outgroup. Dit kwam ook naar voren in de terminologie analyse waarin dertig keer werd gerefereerd naar Moluks zijn

en slechts veertien keer naar Nederlands zijn. Hierbij moet gezegd worden dat dit onderzoek gaat over 'de' Molukse identiteitsbeleving en een aantal vragen ook gericht waren om wat te vertellen over hun Molukse identiteit (zie bijlage 3) waardoor dit geen verrassende uitkomst is. Wanneer de onderzoeker had gevraagd naar hun Nederlandse identiteit dan hadden respondenten waarschijnlijk Nederland als ingroup gemarkeerd. Echter het interessante hieraan is juist het proces van Othering dat continu wordt beïnvloed door veranderingen binnen de etnische groep en in interactie met anderen (Cohen, 2004, p.89). Dit proces van Othering valt te verklaren omdat de Zelf op deze manier versterkt en beschermd wordt en stelt mensen tevens in staat om overeenkomsten en verschillen duidelijk te maken en hun eigen identiteit te bevestigen (Dervin, 2011). De respondenten kunnen gemakkelijker hun Moluks-zijn waarnemen door deze tegenover Nederland(ers) te zetten. Naast de contrasterende termen hebben participanten ook raciale termen aangehaald. Zo omschreef een participant zich bijvoorbeeld als halfbloed, dubbelbloed of als iemand met Moluks of Nederlands bloed. Deze termen hebben een raciale connotatie en een deterministisch karakter (Leerssen, 2015). Deze raciale termen wekken namelijk de suggestie dat op basis van bloed, bij de geboorte al is bepaald hoeveel iemand procentueel hoort bij een etnische groep.

Deze raciale termen werden op één respondent na alleen aangehaald door respondenten met een gemengde etnische afkomst. Dit komt overeen met het onderzoek van Kok Luís (2017) waar naar voren kwam dat participanten met een gemengde etnische afkomst zich met meerdere etniciteiten identificeren. Ze identificeren zich naast raciale termen bovendien met een grote variëteit aan termen die in verschillende situaties worden ingezet waaruit blijkt dat identiteit veranderlijk en contextafhankelijk is (Kok Luís, 2017). Bij het onderzoek van Van Es (2018) kwam naar voren dat participanten met een gemengde etnische afkomst zich vaak anders voelden tijdens hun jeugd en worstelden met hun identiteit. In dit onderzoek kwam naar voren dat dit niet alleen het geval was bij de respondenten met een gemengde afkomst, maar ook bij respondenten waarvan beide ouders Moluks zijn. Dit valt te verklaren omdat ze wonen in een samenleving waarin mensen met een Nederlandse afkomst de norm stellen.

6.2.4 Toegeschreven identiteit

Ook blijkt categorisatie van buitenaf een rol te spelen in hun Molukse identiteitsbeleving. Ze vertelden dat anderen laten merken dat zij hen niet zien als Nederlander of Molukker door hen een andere identiteit toe te schrijven (hetero-image) en daardoor denken zij vervolgens dat andere mensen hen als iemand met een andere etnische achtergrond zien (meta-image) (Leerssen, 2007). Dit kan leiden tot een gevoel van vervreemding (Donders, 2002). Dit is in lijn met het onderzoek van Verkuyten (1999) waarin werd geconstateerd dat Molukkers niet altijd worden gezien als Molukker maar meer opgaan onder een noemer van andere etnische minderheden waarbij er geen oog is voor historische en culturele verschillen. Als die toegeschreven identiteiten in de multiculturele samenleving echter worden gezien als statisch en tevens gestigmatiseerd worden, kan een etnische identiteit problematisch worden, omdat deze etnische identiteit moeilijk ontvlucht kan worden (Eriksen, 2002). Uit het onderzoek onder Molukse jongeren van Verkuyten (1999) kwam naar voren dat stigmatisering discriminatie een belangrijke rol spelen in hun Molukse identiteitsbeleving. Tijdens de interviews uit dit onderzoek noemde slechts één respondent het woord discriminatie en gaf aan hier ervaring mee te hebben gehad. De andere respondenten gebruikten dit woord niet letterlijk, maar deelden wel ervaringen waarin mensen hen anders behandelden vanwege hun afkomst. De meeste respondenten hebben dit echter niet als negatief ervaren. Sommigen gaven aan dat ze juist trots waren op hun Molukse afkomst ondanks dat ze hierdoor het gevoel kregen anders te zijn. Uit het onderzoek van Prins

(2014) kwam naar voren dat Molukkers vaak voor het eerst geconfronteerd worden met hun 'anders zijn' vanwege hun afkomst tijdens de lagere schoolperiode. Dit komt deels overeen met de resultaten uit dit onderzoek. Van de respondenten die aangaven zich anders te hebben gevoeld door zijn of haar afkomst, kreeg hier zowaar voor het eerst mee te maken tijdens de lagere schoolperiode door zowel Nederlandse als Molukse klasgenoten.

7. Conclusie & aanbevelingen

In dit slothoofdstuk wordt in paragraaf 7.1 antwoord gegeven op de hoofdvraag. In paragraaf 7.2 wordt er teruggeblikt op het onderzoek. Tot slot worden er in paragraaf 7.3 suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.

7.1 Conclusie

Na de uitvoerige beschouwing van de resultaten tegen het licht van het theoretisch kader wordt nu in het kort samengevat wat het antwoord op de hoofdvraag is:

Hoe construeren derde generatie Molukkers hun Molukse identiteit?

Uit dit onderzoek is gebleken dat er geen eenvoudige zelfdefinitie te geven is aan derde generatie Molukkers in Nederland. Ze construeren hun identiteit op verschillende wijzen. Ondanks de vele gemeenschappelijkheden die respondenten aanhalen om invulling te geven aan hun Molukse identiteit zoals Moluks eten, belang van familiebanden, muziek, afkomst en geschiedenis, kan gesproken worden over een zeer heterogene groep. Respondenten identificeren zich op verschillende manieren met aspecten van hun religieuze, politieke, etnische, sociale, culturele en collectieve identiteit. Hierbij was het echter soms lastig vast te stellen wat het duidelijke verschil is tussen een etnische, culturele en sociale identiteit omdat veel genoemde aspecten als taal, religie en geschiedenis in te delen zijn onder meerdere vormen van identiteit. Deze heterogeniteit kwam tevens naar voren in de manier waarop ze zichzelf omschrijven. Respondenten haalden verscheidene termen aan voor zelfcategorisatie die ze inzetten om zichzelf te presenteren en om zich op een bepaalde manier te kunnen verhouden tegenover zijn of haar omgeving. Respondenten wisselden bovendien vaak van perspectief en waren daar niet consequent in. Dit alles bevestigt het veranderlijke en contextafhankelijke karakter van identiteitsconstructies. De respondenten gebruikten voornamelijk contrasterende termen om zichzelf te vergelijken met anderen. Hierbij speelt het anders-zijn een grote rol waarmee ze zichzelf tegenover Nederlanders, andere Molukkers in Nederland, Molukkers op de Molukken en andere etnische minderheidsgroepen in Nederland plaatsen. Dit verschil wordt zowel in positieve zin (trots) als in negatieve zin aangehaald (buitengesloten). Er kan zodoende niet gesproken worden over één Molukse identiteit die bestaat uit een aantal elementen. Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de Molukse identiteit voor derde generatie Molukkers uit dit onderzoek zowel dynamisch als contextafhankelijk en continu aan verandering onderhevig is.

7.2 Terugblik

Dit onderzoek geeft een gedetailleerd inzicht in de identiteitsconstructies van derde generatie Molukkers in Nederland. Een groep van tien mensen is echter een te beperkte sample om generaliserende conclusies te trekken. Elke respondent in dit onderzoek heeft eigen unieke kenmerken en daarmee zou iedere generalisatie onrecht doen aan het individu.

Daarnaast is bij de werving van de respondenten vooral het eigen netwerk ingezet. Aangezien mijn Molukse netwerk zich vooral in Groningen bevindt, komen de meeste participanten daar vandaan. Sommige respondenten zijn tevens opgegroeid in een Molukse wijk terwijl anderen buiten de Molukse wijk zijn opgegroeid. Er is geen onderscheid gemaakt in woonplaats, maar met eventueel vervolgonderzoek zou onderzocht kunnen worden of woonplaats ook invloed heeft op de manier hoe iemand zijn identiteit construeert.

Zoals in de methode is beschreven is het zowel een sterkte als een zwakte dat ik tot dezelfde categorie behoor als de respondenten uit dit onderzoek. Voor de dataverzameling heeft dit goed uitgediend omdat de participanten een gemeenschappelijke identiteit delen, wat bijdroeg aan de welwilligheid om hun levensverhalen met mij te delen. Door mijn persoonlijke betrokkenheid was het echter lastig om de resultaten te interpreteren, het overzicht te zien en afstand te nemen. Het zogenaamde decentring proces (Cole, in Press) waarbij ik heb gereflecteerd op mijn eigen Molukse identiteit heeft mij hierbij geholpen. Ook hebben mijn begeleidster en twee medestudenten elke week kritisch naar mijn werk gekeken waardoor een insider- en outsidersperspectief is gecombineerd. Dit heeft ook bijgedragen aan de betrouwbaarheid van dit onderzoek.

Daarnaast was er een methodische beperking. Het was namelijk soms gecompliceerd om de vragen goed met elkaar te vergelijken omdat de interviews biografisch van aard waren. Vooral voor de terminologie analyse was het handig geweest om alle participanten een vraag voor te leggen om zichzelf te omschrijven zodat de antwoorden hierop naast elkaar gelegd konden worden als vergelijkingsmateriaal.

7.3 Suggesties voor vervolgonderzoek

In dit onderzoek is vanwege beperkte tijd geen aandacht besteed aan genderverschil. Aangezien uit eerder onderzoek van Rinsampessy (1992) is gebleken dat Molukse vrouwen binnen de recent Molukse geschiedenis een wezenlijke rol hebben gespeeld in de stabilisering en de continuering van de Molukse identiteit is het tevens interessant om te kijken of Molukkers met een Molukse moeder hun identiteit anders beleven dan Molukkers met een moeder van een andere etnische achtergrond. Uit dit onderzoek is namelijk gebleken dat de Molukse achternaam een belangrijke rol speelt in de identiteitsbeleving. Het herkennen van een Molukker begint namelijk al bij de naam. Dit zal bijvoorbeeld ook anders zijn wanneer iemand een Molukse moeder en Nederlandse vader heeft.

Dit onderzoek heeft inzicht gegeven in het gebruik van een linguïstische- en perspectiefanalyse om identiteitsconstructies te bestuderen. Het kan tevens interessant zijn om deze analyse in andere contexten te beproeven. Deze methoden kunnen bijvoorbeeld losgelaten worden op andere derde generatie minderheden in Nederland om vervolgens de resultaten te vergelijken met de identiteitsformaties van derde generatie Molukkers in mijn onderzoek. Deze methoden kunnen ook op andere vlakken helpen op een talige manier een identiteitsconstructie bloot te leggen en kan een aanvulling bieden op sociaalwetenschappelijk onderzoek naar identiteit. De methoden kunnen zich bijvoorbeeld ook lenen voor een talig onderzoek naar kinderen van expats.

Bronnenlijst

Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York, UK/USA: Verso.

Ashmore, R. D., Deaux, K., & McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological bulletin*, 130(1), pp. 80.

Backus, A., Gorter, D., Knapp, K., Swanenberg, J., ten Thije, J. D., & Vetter, E. (2013). Inclusive Multilingualism: Concept, modes and implications. *European Journal of Applied Linguistics*, 1(2), pp. 179-215.

Beets, G., E. Walhout & S. Koesoebjono. (2002). Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland. Geraadpleegd op 11 februari, 2017, van <https://nidi.knaw.nl/shared/content/output/2002/mvb-50-06-beets.pdf>.

Besamusca, E., & Verheul, J. (2014). *Discovering the Dutch: On Culture and Society of the Netherlands*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.

Boeije, H. (2005). Kwalitatief onderzoek. In: Hart, H. et al (red). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam, Nederland: Boom.

Calseijde, van, de, S. en Leur, de, W. (1997) *Wij zijn de geschiedenis van Nederland. Molukse jongeren en identiteit in de multi-etnische samenleving*. Utrecht, Nederland: Forum.

CBS. (2016, 21 november). Wie zijn de derde generatie? Geraadpleegd op 6 februari 2019, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/47/wie-zijn-de-derde-generatie->.

Cohen, E. H. (2004). Components and symbols of ethnic identity: A case study in information education and identity formation in diaspora. *Applied Psychology: An International Review*, 53(1), pp. 87–112.

Cole, D. (in press). *Looking for rapport in the metacommunicative features of an ethnographic interview*. In: Z. Goebel (Ed). *Understanding Rapport*. Berlijn, Duitsland: Mouton De Gruyter.

Cole, D., & Meadows, B. (2013). Reimagining Sociolinguistic Identification in Foreign Language Classroom Communities of Practice. In D. J. Rivers, & S. A. Houghton (Reds.), *Social Identities and Multiple Selves in Foreign Language Education*. London, UK: Bloomsbury Academic, pp. 121–138.

Day, D. (2006). Ethnic and social groups and their linguistic categorization. In: K. Bührig, & J.D. ten Thije (red.). *Misunderstanding, the linguistic analysis of intercultural discourse*. Den Haag: John Benjamins Publishing Company, pp. 217-244.

De Groot, M. (2011). *Molukse identiteit in Nederland. Een onderzoek naar de dynamiek tussen omgevingsfactoren en Molukse identiteitsbeleving*. Utrecht, Nederland: Universiteit Utrecht.

Dervin, F. (2011). Cultural identity, representation and Othering. In Jackson, J. (ed.). *Routledge Handbook of Intercultural Communication*. London, UK: Routledge, pp. 181-194.

Diffen. (2018). Ethnicity VS. Race. Geraadpleegd op 4 maart, 2018 van https://www.diffen.com/difference/Ethnicity_vs_Race.

Donders, Y. (2002). *Towards a Right to Cultural Identity? = Naar een recht op culturele identiteit?*. Antwerpen: België: Intersentia

Dörnyei, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Elliot, J. (2005). *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London, UK: SAGE Publications.

Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. London, UK: Pluto Press.

Es, van, K. (2018). *Who Am I? A qualitative study towards the ethnic identity construction among Dutch/Asian young adults in the Netherlands*. Utrecht, Nederland: Universiteit Utrecht.

Forum instituut voor multiculturele vraagstukken. (2011). Molukkers in Nederland. Geraadpleegd op 5 februari 2019, van <http://www.mighealth.net/nl/images/f/fc/Molukkers.pdf>.

FunX. (2018). MOLUKSE QUIZ OVER O.A. SATUDARAH EN VAN BRONCKHORST #VERZWEGENGESCHIEDENIS [Video]. Geraadpleegd op 24 februari 2019, van <https://www.youtube.com/watch?v=ECqUqmdMyhk>.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York, USA: Anchor Books.

Graumann, C.F. (1992). Speaking and understanding from viewpoint: studies in perspectivity. In: G.R. Semin & K. Fiedler (red.). *Interaction and Social Cognition*. London, UK: Sage publications, pp. 237-255.

Hall, S. (1991). Old and new identities; old and new ethnicities. In: A.D. King (red.). *Culture, globalisation and the world-system: contemporary conditions for the representation of identity*. Minneapolis, USA: University of Minnesota Press, pp. 41-68.

Hall, S., & Du Gay, P. (1996). *Questions of Cultural Identity*. London, UK: Sage publications.

Het Parool. (2017). Eerste hoogleraar Molukse geschiedenis: 'Het verhaal is actueel'. Geraadpleegd op 24 februari 2019, van https://www.parool.nl/amsterdam/eerste-hoogleraar-molukse-geschiedenis-het-verhaal-is-actueel%7Ea4515379/?utm_source=twitter.

Holliday, A., M. Hyde, and J. Kullman. (2010). *Intercultural communication: An advanced resource book for students*. Abingdon, UK: Routledge.

Jensen, L. A., Arnett, J. J., & McKenzie, J. (2011). Globalization and cultural identity. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research*. New York, NY, US: Springer Science + Business Media, pp. 285-301.

Jovchelovitch, S. & Bauer, M. (2000). Narrative Interviewing. In: Bauer, M. & Gaskell, G. (red). *Qualitative researching with text, image and sound: a practical handbook*. London, UK: Sage Publications, pp. 57-74.

Kok Luís, N. (2017). *Zo zwart-wit is het niet: een grijs gebied. Een kwalitatief onderzoek naar etnische identiteitsconstructie bij twintigers met een gemengde afkomst*. Utrecht, Nederland: Universiteit Utrecht.

Leerssen, J. (2007). Imagology: History and method. In Beller, M. & Leerssen, J.T. (Reds.), *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. Amsterdam/New York, Nederland/US: Rodopi.

Leerssen, J. (2015). *Nationalisme*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.

Oosterbaan, W. (2014). *Ons erf. Identiteit, erfgoed, culturele dynamiek*. Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij.

Pessireron, S. (2003). *Molukkers in Nederland. 'Wij kwam hier op dienstbevel...'*. Zwolle, Nederland: Waanders uitgevers.

Pical, C. (2017, 25 april). Nederland haalde 66 jaar geleden duizenden Molukkers naar Nederland. Die geschiedenis doet nog steeds pijn. Geraadpleegd op 24 januari 2019, van <https://decorrespondent.nl/6595/nederland-haalde-66-jaar-geleden-duizenden-molukkers-naar-nederland-die-geschiedenis-doet-nog-steeds-pijn/2172912527720-55985e51>.

Prins, B. (2014). *Gemengde gevoelens: Molukse en Nederlandse klasgenoten in de jaren zestig*. Amsterdam, Nederland: Van Genneep.

Rinsampessy, E. (1992). *Saudara Bersaudara. Molukse identiteit in processen van cultuurverandering*. Assen, Nederland: Van Gorcum.

Slooten, van, E. (1997) *'Gewoon een Molukker': Molukse jongeren in Amsterdam over cultuur, school, werk en vrije tijd*. Amsterdam, Nederland: Vrije Universiteit, Centrale Wetenschapswinkel.

Slootman, M., & Duyvendak, J. W. (2015). Feeling Dutch. The culturalization and emotionalization of citizenship and second-generation belonging in the Netherlands. In N. Foner, & P. Simon (Reds.), *Fear, anxiety, and national identity*. New York, VS: The Russel Sage Foundation, pp. 152–153.

Smeets, H en Steijlen, F. (2006). *In Nederland gebleven. De geschiedenis van de Molukkers 1951-2006*. Amsterdam/Utrecht, Nederland: Bakker.

- Steijlen, F. (1996) *Rms: van ideaal tot symbool: Moluks nationalisme in Nederland 1951- 1994*. Amsterdam, Nederland: Bushuis bibliotheek.
- Steijlen, F. 2017. "Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten.". Geraadpleegd op 11 februari, 2019 van <https://ugprugn.proxy.library.uu.nl/groniek/article/viewFile/30225/27525>.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London, UK: Academic Press, pp. 27-70.
- Ten Thije, J. D. (2003). De talige markering van gemeenschappelijke voorkennis. In: Koole, T. & Nortier, J. (red). *Artikelen van de vierde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft, Nederland: Eburon, pp. 431- 455.
- Ten Thije, J.D. (2006). The notion of 'perspective' and 'perspectiving' in intercultural communication research. In: K. Bührig & J.D. ten Thije (red.). *Beyond Misunderstanding. The linguistic analysis of intercultural communication*. Amsterdam, Nederland: Benjamins, pp. 97-153.
- Trappenburg, M. (2003). Had het anders gekund? Over het Nederlandse integratiebeleid. In H. Pellikaan (Red.), *Politiek in de multiculturele samenleving*. Meppel/Amsterdam, Nederland: Boom, pp. 13-37.
- Veenman, J. (2001). *Molukse jongeren in Nederland. Integratie met de rem erop*. Assen, Nederland: Van Gorcum.
- Verkuyten, M. (1999). *Etnische identiteit. Theoretische en empirische benaderingen*. Amsterdam, Nederland: Het Spinhuis.
- Verkuyten, M. (2010). *Identiteit en diversiteit: de tegenstelling voorbij*. Amsterdam, Nederland: Pallas Publications - Amsterdam University Press.
- Wekker, G., Åsberg, C., Van der Tuin, I. & Frederiks, N. (2007). *"Je hebt een Kleur, maar je bent Nederlands."* *Identiteitsformaties van Geadopteerden van kleur*. Utrecht, Nederland: Universiteit Utrecht.
- Wenger, E., & Snyder, W. M. (2000). Communities of practice: the organizational frontier. Geraadpleegd op 11 maart, 2019 van http://www.rareplanet.org/sites/rareplanet.org/files/Communities_of_Practice__The_Organizational_Frontier%5B1%5D.pdf.
- Zhu, H. (2014). *Exploring Intercultural Communication: Language in Action*. Abingdon, UK: Routledge.